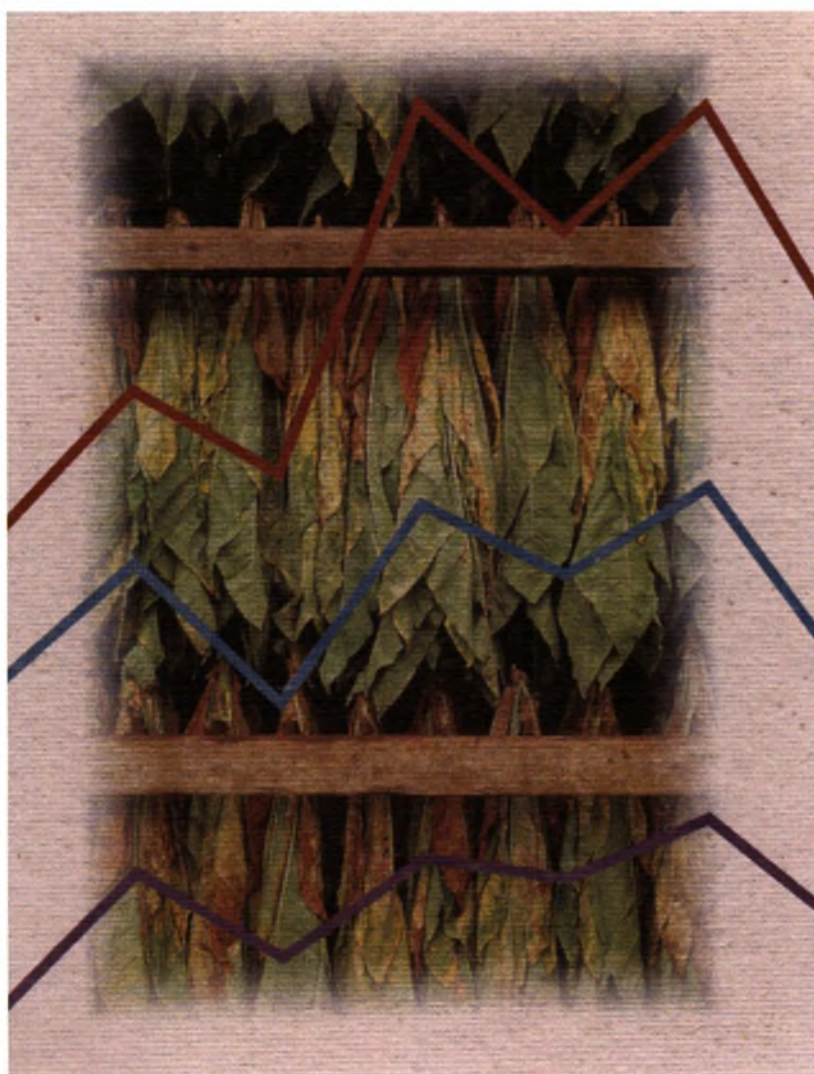

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΚΛΑΔΟΥ ΚΑΠΝΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1900 – 1950

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Αναστασία Β. Θωμαΐδου (Α.Μ 1602039)

Επιβλέπων καθηγητής: Μιχαήλ Ζουμπουλάκης

ΒΟΛΟΣ 2007

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 3433/1
Ημερ. Εισ.: 25-02-2008
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΟΕ
2007
ΘΩΜ

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	1
SUMMARY	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	4
1.1 Καπνός.....	4
1.1.1 Ποικιλίες που καλλιεργήθηκαν στην Ελλάδα	8
1.1.2 Παραγωγική διαδικασία καπνού.....	11
1.2 Οι άνθρωποι που εμπλέκονται στον τομέα καπνού	16
1.2.1 Οι καπνοπαραγωγοί.....	16
1.2.2 Οι καπνεργάτες	18
1.2.3 Οι καπνέμποροι.....	22
1.2.4 Συνδικαλιστικές οργανώσεις Ελλήνων Καπνεμπόρων.....	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ.....	27
2.1 Καπνός και ιστορικά γεγονότα 1913-1949.....	27
2.1.1 Περίοδοι ανάπτυξης και εξάπλωσης της καπνοκαλλιέργειας	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ.....	40
3.1 Η καπνική πολιτική της Ελλάδας την περίοδο 1900 - 1950	40
3.2 Καπνική πολιτική - Κριτικές και Συμπεράσματα	47
3.3 Συμπεράσματα	50
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	51

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η συμβολή του κλάδου καπνού στην Ελληνική οικονομία την περίοδο 1900 – 1950 ήταν πολύ μεγάλη. Στα περιορισμένα πλαίσια αυτής της εργασίας, εξετάσαμε την πορεία που ακολούθησε ο κλάδος αυτήν την περίοδο και πως επέδρασαν πάνω του τα διάφορα ιστορικά γεγονότα με τις όποιες οικονομικές τους προεκτάσεις.

Στο πρώτο κεφάλαιο παραθέτουμε πληροφορίες σχετικές με την προέλευση του καπνού, τις ποικιλίες που καλλιεργούνται την περίοδο 1900 – 1950 στην Ελλάδα, την παραγωγική διαδικασία του καπνού και τέλος τους ανθρώπους που εμπλέκονται στον κλάδο καπνού.

Στο δεύτερο κεφάλαιο πραγματευόμαστε την αλληλεπίδραση των ιστορικών γεγονότων και του κλάδου καπνού. Εξετάζουμε τον τρόπο με τον οποίο επέδρασαν οι διάφορες ιστορικές εξελίξεις στην παραγωγή και στις εξαγωγές καπνού, πως συνέβαλλε ο κλάδος καπνού στην αντιμετώπιση οξέων κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων, όπως οι 1.500.000 πρόσφυγες της Μικρασιατικής Καταστροφής, και τέλος πως εξαρθρώθηκε κατά τη διάρκεια του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναφέρουμε και κρίνουμε τις καπνικές πολιτικές που ακολουθήθηκαν την περίοδο αυτή.

SUMMARY

The contribution of the tobacco industry sector in the Greek economy during the period 1900 - 1950 was important. Within the limited framework of this paper, we examined the course followed by the sector during this period and how it was influenced by the various historical events and their economic repercussions.

In the first chapter we included information related to the origin of tobacco, the varieties that were cultivated in the period 1900 - 1950 in Greece, the production process of tobacco and finally the people who were involved in the tobacco industry. In the second chapter we deal with the interaction of historical events and the tobacco industry sector. We examine the ways in which the various historical developments affected the production and the export of tobacco, how the industry contributed to the confrontation of critical social and economic problems, such as the 1.500.000 refugees from the Asia Minor Catastrophe and finally how it was disrupted due to the 2nd World War.

In the third chapter we report and evaluate the tobacco industry policies that were followed during this period.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το θέμα που απασχόλησε την ακόλουθη έρευνα ήταν ο ρόλος του καπνού στην ελληνική οικονομία κατά την περίοδο 1900-1950. Το ιστορικό πλαίσιο αυτής της περιόδου είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον, καθώς κατά την περίοδο αυτή διαδραματίστηκαν πολύ σημαντικά γεγονότα, εναλλάχθηκαν μικρές περίοδοι ειρήνης με μεγαλύτερες πολέμου και οικονομικής κρίσης.

Ο καπνός κατά την περίοδο αυτή έπαιξε έναν πολύ σημαντικό ρόλο, γιατί λόγω των ιδιοτήτων του έδωσε την δυνατότητα στην ελληνική οικονομία να αντεπεξέλθει σε πολύ δύσκολες καταστάσεις όπου αντιμετώπισε. Σκοπός αυτής της εργασίας είναι να παρουσιάσει την συμβολή του καπνού στην προσπάθεια της ελληνικής οικονομίας να αντιμετωπίσει τις αντιξοότητες οι οποίες προκλήθηκαν από μια σειρά συγκυριών, όπως οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, η Μικρασιατική Καταστροφή, η Κρίση του 1929, οι δύο Παγκόσμιοι Πόλεμοι και τέλος ο Εμφύλιος Πόλεμος. Είναι εμφανές ότι η Ελλάδα αντιμετώπισε πολύ δύσκολες καταστάσεις, οι οποίες έγιναν ακόμα δυσκολότερες εξαιτίας της απουσίας εκείνου του υπόβαθρου που θα εξασφάλιζε την ομαλότερη έξοδο από αυτές, συγκεκριμένα η απουσία σοβαρής και ουσιαστικής βιομηχανικής παρουσίας στη χώρα ήταν ένας παράγοντας που δυσχέρανε εξαιρετικά την οικονομία της χώρας. Το βιομηχανικό, όμως, αυτό φυτό έδωσε τα εχέγγυα στην Ελλάδα για να ανακάμψει από τις δυσκολίες και να αναπτυχθεί.

Στην βιβλιογραφία χρησιμοποιήθηκε και η οποία στο μεγαλύτερο μέρος είναι πρωτογενής βρέθηκαν στοιχεία σχετικά με τα οικονομικά μεγέθη που επηρέασε ο καπνός αυτή την περίοδο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1.1 Καπνός

Το φυτό του καπνού στην Ελλάδα πήρε την ονομασία του από την ορατή έκλυση αερίων (νέφος ατμού και αιθάλης) που προκύπτει από την καύση των αποξηραμένων φύλλων του. Όμως στα υπόλοιπα κράτη, η ονομασία του φυτού προήλθε από την λέξη «tobacco» που χρησιμοποιούσαν οι ιθαγενείς Αμερικάνοι για να δηλώσουν τον σωλήνα με τον οποίο κάπνιζαν ή εισέπνεαν την σκόνη του καπνού. Κατά άλλους η ονομασία αυτή προήλθε από το όνομα «tobacco» του ομώνυμου νησιού των Αντιλλών «Tobago», όπου και πραγματοποιείτο η καλλιέργεια του. Η λέξη αυτή αργότερα υιοθετήθηκε από τους Ισπανούς και διαδόθηκε σε όλους τους λαούς ως το όνομα του προϊόντος που χρησιμοποιείται για το κάπνισμα.

Η λέξη καπνός αντιπροσωπεύει:

- Τα είδη *Nicotiana tabacum* και *Nicotiana rustica* του γένους Νικοτιανή της οικογένειας των Σολλανωδών (*Solanaceae*) και
- Τα αποξηραμένα φύλλα αυτών των φυτών που χρησιμοποιούνται για το κάπνισμα (τσιγάρο, πίπα, πούρο), για το μάσημα ή για την εισπνοή των διάφορων ουσιών του και ιδιαίτερα της νικοτίνης.¹

Ο καπνός ήταν άγνωστος στους Ευρωπαίους μέχρι την στιγμή που ο Χριστόφορος Κολόμβος ανακάλυψε τον Νέο Κόσμο. Ήταν 12 Οκτωβρίου 1492, όταν ο Κολόμβος πάτησε σε αμερικανικό έδαφος, στο νησί San Salvador, και ήρθε σε πρώτη επαφή με το άγνωστο ως τότε αυτό φυτό. Κατά την διάρκεια μιας τελετής που διοργάνωσαν οι ναύτες του Κολόμβου στην στεριά για να τον τιμήσουν και να τον αναγορεύσουν σε «ναύαρχο των ωκεανών», οι ιθαγενείς σε ένδειξη καλωσορίσματος τους πρόσφεραν ως δώρα φρούτα, ξύλινα ακόντια και κάποια ξερά φύλλα με ιδιαίτερο άρωμα.² « Μου προσφέρθηκαν», σημείωσε στο ημερολόγιο του ο Γενοιάτης θαλασσοπόρος, «μερικά αποξηραμένα φύλλα» που ανέδιδαν «ένα χαρακτηριστικό ιδιάζον άρωμα»³. Έκανε μεγάλη εντύπωση στους εξερευνητές η εξάρτηση των ιθαγενών από τον καπνό και η εμμονή τους με αυτόν. Ο Γάλλος

¹ Σοφ. Δοδόπουλος, *Καπνός και Κάπνισμα*, Σταμούλης, Αθήνα 2004, σ. 32

² Σοφ. Δοδόπουλος, *ό.π.*, σ.27

³ Γρ. Στρατάκος, « Το χρονικό του καπνού», *Η Καθημερινή – Επτά Ημέρες 10/07/2005*, σ.8

εξερευνητής του Κεμπέκ, Cartier, ο πρώτος Ευρωπαίος που καταγράφει την χρήση του καπνού στις φυλές που ζούσαν στις όχθες του ποταμού του Αγ. Λαυρεντίου (1535-1536), σημειώνει ότι « οι Ινδιάνοι κουβαλούν πάντοτε την πίπα μαζί τους και καπνίζουν συχνά». Ο Lescarbot (1618) βεβαιώνει ότι « καπνίζουν σχεδόν όλη την ώρα», ενώ ο Ιησουίτης ιεραπόστολος Jerome Lalemant, θυμάται ότι οι ιθαγενείς που επρόκειτο να προσηλυτισθούν στον χριστιανισμό « αγωνιούσαν να μάθουν αν θα υπάρχει καπνός στον ουρανό, λέγοντας ότι δεν μπορούν να κάνουν χωρίς αυτόν». Η περιγραφή ενός άλλου Ιησουίτη ιεραπόστολου αποτελεί πραγματική προφητεία για το τι επρόκειτο να συμβεί στον Παλαιό Κόσμο μετά την εισβολή της συνήθειας του καπνίσματος από τον Νέο Κόσμο: « Τους είδα ακόμη και να κονιορτοποιούν μια παλιά πίπα για να την καπνίσουν. Δεν είναι υπερβολή αν πούμε ότι περνούν την ζωή τους καπνίζοντας... έφερα μαζί μου λίγο καπνό... για τους Άγριους. Όταν κατανάλωσαν όσο είχαν και όσο τους είχα δώσει, δεν με άφηναν ήσυχο. Όταν τους είπα ότι δεν είχα άλλο, έκαναν

Εικόνα 1: Πήλινο ειδώλιο από το Γιοκοτάν, Μεξικό. Μάγνα καπνίζει καθισμένος οκλαδόν, 800 - 950 μ.Χ (Πηγή: « Ο καπνός», *Η Καθημερινή* – *Επτά Ημέρες* 10/07/2005, σ.12)

Εικόνα 2: "Χαρούμενη συντροφιά" νεαρών δάνδηδων απολαμβάνουν το κάπνισμα της πίπας υπό τους ήχους της φλογέρας πλανόδιου μουσικού. Ελαιογραφία του Willem Buytewech, 1617 – 1620 (Πηγή: « Ο καπνός», *Η Καθημερινή* – *Επτά Ημέρες* 10/07/2005, σ.8)

σαν να ήθελαν να με φάνε...»

4 .

Στην Γηραιά Ήπειρο φαίνεται ότι ο καπνός καλλιεργήθηκε για πρώτη φορά στη Γαλλία το 1560 από τον Andre Thevet με σπόρους που μετέφερε ο ίδιος κατά την επιστροφή του από την Βραζιλία.

Ωστόσο το φυτό εκείνο

ελάχιστα προσέλκυσε την προσοχή των Γάλλων, μέχρις ότου εισήχθη στην Βασιλική

⁴ Φ. Βλαστός, « Οι δρόμοι του καπνού», *Η Καθημερινή* – *Επτά Ημέρες* 10/07/2005, σ.σ 11-12 Σοφ. Δοδόπουλος,ό.π.,σ 29

Αυλή από τον Jean Nicot, πρεσβευτή στην Πορτογαλία την περίοδο 1559-1561 και του οποίου το όνομα απαθανατίστηκε, αφού προς τιμή του ο καπνός πήρε το επιστημονικό όνομα Nicotiana. Λέγεται ότι ο Jean Nicot έστειλε φύλλα ή σκόνη καπνού του N. Tabacum στη Βασίλισσα της Γαλλίας Catherine de Medicis (Αικατερίνη των Μεδίκων) που θέλησε με το φυτό αυτό να θεραπεύσει τους πονοκεφάλους της. Ο Nicot επέμενε ότι ο καπνός διαθέτει θεραπευτικές ιδιότητες και ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί για ιατρικούς σκοπούς. Έτσι τα βιβλία της φαρμακολογίας του 1590 αναφέρουν για πρώτη φορά τον καπνό ως θεραπευτικό μέσο με την ονομασία που πήρε από τον ίδιο, Νικοτίνη.

Η ενέργεια αυτή προσέδωσε ιδιαίτερη αίγλη στην καπνοκαλλιέργεια και την χρήση του καπνού. Έτσι ξεκίνησε η εισαγωγή του στην Ισπανία το 1559, στην Αγγλία και την Γερμανία το 1565, στην Ιταλία το 1575 για σκοπούς θεραπευτικούς.⁵ Στην Βαλκανική χερσόνησο ο καπνός καλλιεργούνταν από το 1636, όπως αναφέρει ο Τούρκος ιστορικός Μουσταφά Ναϊμά. Ενώ ο Francois Rouqueville⁶ στο βιβλίο του *Ταξίδι στην Ελλάδα*, γράφει ότι ο καπνός εισήχθη στην Ελλάδα στα τέλη του 16^{ου} αι., επί βασιλείας του Ερρίκου Γ' (1573-1589), από δύο Γάλλους έμπορους που καλλιέργησαν τα πρώτα φυτά στην περιοχή της Θεσσαλονίκης.⁷ Αρχικά, λοιπόν, ο καπνός καλλιεργήθηκε στην κοιλάδα του Αξιού και στην περιοχή της Ξάνθης και αργότερα επεκτάθηκε η καλλιέργεια του σε ολόκληρη την Μακεδονία και Θράκη, από όπου μεταδόθηκε στη Μικρά Ασία, στις χώρες των Βαλκανίων και φυσικά στις υπόλοιπες ελληνικές περιοχές.

Η μεγάλη εξάπλωση της χρήσης του καπνού, που ακολούθησε, προκάλεσε έντονες αντιδράσεις τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στη δεύτερη μάλιστα, ο αντικαπνικός αγώνας είχε και θρησκευτική χροιά, καθώς οι επικεφαλής του ήταν κυρίως ιερωμένοι, οι οποίοι ήρθαν σε αντίθεση με άλλους φιλοκαπνικούς κληρικούς που υποστήριζαν ότι ο καπνός ήταν αβλαβής και η χρήση του άσχετη με την τήρηση των θρησκευτικών κανόνων. Οι «αντικαπνικοί» λοιπόν κατάφεραν, επί Σουλτάνου Οσμάν (1621), την αυστηρή απαγόρευση της χρήσης του καπνού με Αυτοκρατορικό Διάταγμα.

⁵ Σοφ. Δοδόπουλος,ό.π.,σ 31. Ιω.Β.Ιωαννίδης, *Το καπνικό στην Καβάλα*, Εκδ. Ιστορικού Αρχείου Δημοτικού Μουσείου Καβάλας, Καβάλα 1998, σ11

⁶ Rouqueville Francois : Πουκεβίλ Φρανσουά-Σαρλ-Ιγκ-Λοράν(1770-1838) Γάλλος γιατρός, ιστορικός, διπλωμάτης και περιηγητής της τουρκοκρατημένης Ελλάδας

⁷ Σοφ. Δοδόπουλος,ό.π.,σ 35. Ιω.Β.Ιωαννίδης, ό.π, σ11

Για ένα περίπου αιώνα η Οθωμανική Αυτοκρατορία ταλαντευόταν για το ποια στάση πρέπει να κρατήσει στο θέμα του καπνού. Αφού, λοιπόν, πειραματίστηκε πολλές, ακόμα και την επιβολή της θανατικής ποινής σε περίπτωση χρήσης, κατέληξε στην αποποινικοποίηση του καπνού με Αυτοκρατορικό Διάταγμα, επί Σουλτάνου Σουλεϊμάν Β΄(1687). Βάσει αυτού του διατάγματος επιτρεπόταν η χρήση του καπνού και παράλληλα καθιερώθηκε η φορολόγηση του.

Το διάταγμα αυτό ήταν το έναυσμα για την επέκταση της καλλιέργειας, της αύξησης της παραγωγής και της εμπορίας του φυτού. Και έτσι αναπτύχθηκε το επάγγελμα του τουτουντζή (καπνά), το οποίο ασκούσαν κατά κύριο λόγο οι Έλληνες, ενώ η συμμετοχή των Αρμενίων, των Εβραίων και των Τούρκων ήταν μικρότερη. Οι ευνοϊκές συνθήκες και τα κέρδη που υποσχόταν ο καπνός δημιούργησαν μία νέα τάξη, την καπνεμπορική, η οποία σε μικρό χρονικό διάστημα εξελίχθηκε σε σοβαρή κοινωνική τάξη και ξεχωριστή επαγγελματική κατηγορία μεταξύ των Ισναφιών⁸, παίζοντας σημαντικό ρόλο στη ζωή της Αυτοκρατορίας⁹.

---

⁸ Ισνάφι / Σινάφι από την τουρκική λέξη *esnaf* με παρετυμολογική επίδραση του συναφής

⁹ Ιω.Β.Ιωαννίδης, ό.π, σ.σ 12-14

1.1.1 Ποικιλίες που καλλιεργήθηκαν στην Ελλάδα

Τα καπνά της χώρας μας διακρίνονται στα ανατολικού τύπου και υποδιαιρούνται σε τρεις βασικές κατηγορίες (αρωματικά , ουδέτερα και γεύσεως) και σε ξενικά που περιλαμβάνουν τα Berley και τα Virginia, τα οποία όμως δεν καλλιεργούνται το χρονικό διάστημα που εξετάζουμε. Τα φυτά που καλλιεργούνται στην Ελλάδα είναι υποποικιλίες της *Nicotiana Macrophylla* (ή καπνός της Maryland)και της *Nicotiana Rustica*. Διακρίνονται δε ως εξής:

- Ο άμισχος (χωρίς κοτσάνι) μικρόφυλλος καπνός της Maryland (*Nicotiana Macrophylla* var. *ovata*).
- Ο πτερυγόμισχος καπνός της Maryland (*Nicotiana Macrophylla* var. *Alata*)
- Ο γυμνόμισχος καπνός της Maryland (*Nicotiana Macrophylla* var. *Cordata* ή *Nicotiana Chinensis* : *Nicotiana Rustica* var. *cordata*, var. *ovata*)¹⁰

Οι τύποι (είδη) όμως οι παραγόμενοι αυτήν την χρονική περίοδο στην Ελλάδα, λόγω των ιδιαίτερων κλιματολογικών συνθηκών, της διαφορετικής σύστασης των εδαφών στα οποία φυτεύονται, και της διασταύρωσης των σπόρων που χρησιμοποιούνται στο μεγάλο διάστημα των τριών και πλέον αιώνων, κατά τους οποίους γίνεται η καλλιέργεια του καπνού, έχουν αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό. Η διάκριση των τύπων του καπνού που καλλιεργούνται στην ελληνική επικράτεια δεν γίνεται με βάση κάποια βοτανική ταξινόμηση¹¹, αλλά έχει καθιερωθεί η παραγωγική και εμπορική διάκριση των ποικίλων τύπων των καπνών που καλλιεργούνται σε διάφορες περιφέρειες, η οποία είναι και διεθνώς γνωστή, επί τη βάσει δε αυτή, η οποία έχει και πρακτικότερη σημασία, θα αναφέρω τα παραγόμενα στην Ελλάδα καπνά.

1. **Μπασμάς.** Η λέξη είναι τούρκικη και προέρχεται από το «Μπασμάκ» που σημαίνει : σφίγγω, πιέζω. Ονομάστηκε έτσι αυτός ο τύπος του καπνού,

¹⁰ Αχ. Ι. Μάντζαρης, *Τα Καπνά μας*, Εκδ. Πυρσός, Αθήνα 1928, σ. 17. Ρ. Δημητριάδης, *Ο Καπνός*, Έκδοση του Συλλόγου προς διάδοσιν χρήσιμων βιβλίων, Αθήνα 1904, σ.68

¹¹ Από την έρευνα στις πηγές που έγινε δεν προέκυψε να υπάρχει βοτανική ταξινόμηση των τύπων (ειδών) του καπνού που καλλιεργούνται εκείνη την περίοδο στην Ελλάδα. Ενδεικτικά, ο Αχιλλέας Ι. Μάντζαρης στην μελέτη του με τίτλο : «Τα καπνά μας», εκδοθείσα το έτος 1928, αναφέρει: « Των τύπων τούτων βοτανική ταξινόμησης παρ' ειδικού επιστήμονος, καθ' όσον τουλάχιστον γνωρίζω, δεν έχει γίνει έως τώρα, και απόκειται εις το μέλλον να λειτουργήση Ινστιτούτον του καπνού η επιστημονική αυτή μέριμνα.»

λόγω του ότι, κατά την επεξεργασία και δεματοποίηση του, τα φύλλα ταξινομούμενα κατά μέγεθος και χρώμα, τοποθετούνται το ένα πάνω στο άλλο και πιέζονται μέχρι σχεδόν να συγκολληθούν μεταξύ τους τελείως. Είναι το ευγενέστερο και εκλεκτότερο είδος όχι μόνο των Ανατολικών καπνών, αλλά και όλων των άλλων καλλιεργούμενων στη γη καπνών, και τα φύλλα του χρησιμοποιούνται ως βάση για την παραγωγή εκλεκτών τσιγάρων από την παγκόσμια βιομηχανία. Καλλιεργείται στη Δ. Θράκη, την Μακεδονία, την Πελοπόννησο και την Αιτωλοακαρνανία.

2. **Σιϋρ – Ντιλί ή Ζίχνα :** Σιϋρ – Ντιλί σημαίνει στα τούρκικα «γλώσσα αγελάδας», και πιθανώς δόθηκε λόγω του στενόμακρου σχήματος του φύλλου του τύπου αυτού. Η ονομασία Ζίχνα προέρχεται από την περιφέρεια της επαρχίας Ζίχνας, του νομού Σερρών, στην οποία κυρίως καλλιεργείται ο τύπος αυτός. Είναι είδος ιδιαίτερα εκλεκτό με χαρακτηριστικά όμοια σχεδόν με αυτά του Μπασμα. Καλλιεργείται επίσης και στα χωριά της επαρχίας του Βόλου.
3. **Μπασί – Μπαγλί.:** Σημαίνει «δεμένο στο κεφάλι». Και το όνομα του τύπου αυτού προκύπτει από το γεγονός, ότι κατά την επεξεργασία και τη δεματοποίηση του, τα φύλλα (15-30) σχηματίζουν δεσμίδες δεμένες στο κεφάλι (κοτσάνι). Καλλιεργείται στην Μακεδονία, κυρίως στην Ανατολική.
4. **Καμπά – Κουλάκ:** Το οποίο σημαίνει « χονδροειδή αυτιά» και η μορφή του τύπου αυτού είναι ανάλογη του ονόματος του. Είναι είδος σχετικά κατώτερο. Καλλιεργείται στην Μακεδονία και τη Θράκη.
5. **Καλούπ Σμύρνης ή αρμαθόδεμα.:** Το όνομα του προέρχεται από το είδος του καλλιεργούμενου σπόρου, ο οποίος προέρχεται από την Σμύρνη, ή από το είδος της επεξεργασίας του, καθώς δεματοποιείται σε αρμάθες, κατά τη διάρκεια της προπαρασκευής των φύλλων μετά την συλλογή τους για να αποξηρανθούν. Καλλιεργείται σε όλα τα νησιά του Αιγαίου (τις Κυκλάδες, τις Σποράδες και αλλού), στην Κεντρική και Δυτική Μακεδονία και στους Νομούς Αττικής και Βοιωτίας.
6. **Μυρωδάτα :** Το όνομα τους οφείλεται στο ιδιαίζον άρωμα το οποίο διακρίνει τον τύπο αυτό, σε αντίθεση με τα άλλα είδη που καλλιεργούνται. Ο σπόρος πιθανόν να προέρχεται από την περιοχή της Σαμψούντας.

Καλλιεργείται στην Αιτωλοακαρνανία (Αγρίνιο- Μακρυνεία- Μεσολόγγι).

7. **Σαρί** : Το οποίο στα τούρκικα σημαίνει «κίτρινο» και ενδεχομένως να δόθηκε η ονομασία αυτή στο φυτό λόγω του ζωηρού κίτρινου χρώματος που αποκτούν τα φύλλα όταν αποξηρανθούν. Είναι είδος μέτριο και καλλιεργείται στην Θεσσαλία, την Φθιώτιδα και την Φωκίδα.
8. **Μαύρα ή Αράπικα**: Το όνομα τους προκύπτει από το γεγονός ότι παλαιότερα εξήγοντο στην Αίγυπτο. Είναι είδος κατώτερο και καλλιεργείται στη Θεσσαλία και τη Φθιώτιδα.
9. **Τζεμπέλ**: Η λέξη είναι αραβική και σημαίνει «λόφος». Στο είδος αυτό αποδόθηκε αυτή η ονομασία λόγω του ότι καλλιεργείται σε λοφοσειρές ή υπώρειες. Καλλιεργείται ιδίως στην Αιτωλοακαρνανία, στην Ήπειρο, την Φθιώτιδα, την Φωκίδα καθώς και στην Κέρκυρα.
10. **Άργους**: Το όνομα προκύπτει από τον ομώνυμο νομό της Πελοποννήσου, όπου και καλλιεργείται ο τύπος αυτός.
11. **Σαμψούν**: Ο τύπος αυτός είναι ομώνυμος της γνωστής καπνοπαραγωγικής περιφέρειας του Πόντου, από την οποία και προέρχεται ο σπόρος αυτός. Είναι είδος εφάμιλλο του « Μπασμά». Καλλιεργείται στην Κεντρική Μακεδονία και περιορισμένα στην Ήπειρο (Ιωάννινα).
12. **Πορόϊα**: Είναι ιδιαίτερος τύπος, ο οποίος προέρχεται πιθανόν από την διασταύρωση Μπασί – Μπαγλί και Καμπά – Κουλάκ. Καλλιεργείται μόνο στο χωριό των Σερρών, τα Πορόϊα. Είναι κατώτερο είδος και η παραγωγή του είναι σχετικά μικρή.
13. **Νταγλί**: Η λέξη είναι τούρκικη και σημαίνει «βουνίσιο». Ο τύπος αυτός μοιάζει πολύ με το «Μπασί – Μπαγλί». Είναι κατώτερης ποιότητας και καλλιεργείται στα ορεινά χωριά της Θράκης (περιφέρεια Διδυμοτείχου και Σουφλίου)
14. **Καράδες**: Ο τύπος αυτός προέρχεται από την διασταύρωση του σπόρου Τραπεζούντος και Τζεμπέλι. Είναι είδος κατώτερο, το οποίο καλλιεργείται σε μικρή κλίμακα στην Ήπειρο.
15. **Καστέλλια**: Το όνομα προέρχεται από το χωριό Καστέλλι του νομού Φθιώτιδας, στην περιφέρεια του οποίου και καλλιεργείται μόνο. Είναι κατώτερο είδος και καλλιεργείται περιορισμένα.

16. **Τουμπεκί:** Η λέξη είναι περσική. Καλλιεργείται στα χωριά της περιφέρειας του Ναυπλίου και ελάχιστα στην Θεσσαλονίκη και την Λάρισα. Χρησιμεύει μόνο για το κάπνισμα σε ναργιλέ.¹²

1.1.2 Παραγωγική διαδικασία καπνού

Ο καπνός είναι φυτό θερινής καλλιέργειας απαιτεί όμως τη συνεχή φροντίδα του καπνοπαραγωγού καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου, δηλαδή από την σπορά του καπνόσπορου που γίνεται νωρίς την άνοιξη μέχρι την επόμενη άνοιξη και πολλές φορές πολύ αργότερα μέχρι την πώληση του προϊόντος.

Εικόνα 3: Παραδοσιακός τρόπος μεταφύτευσης καπνόφυτων (Πηγή: Σοφ. Δοδόπουλος, *Καπνός και Κάπνισμα*, σ.50)

Σπορά: Γίνεται αρχές της άνοιξης σε ειδικά επιλεγμένους και κατάλληλα προετοιμασμένους τόπους που ονομάζονται *καπνοσπορεία*, *αβραές* ή *γιαστίκια*. Το χρησιμοποιούμενο σπόρο κάποτε τον επέλεγαν μόνοι τους οι παραγωγοί, ενώ αργότερα τον προμηθεύονταν από τον Εθνικό Οργανισμό Καπνού που μεριμνούσε για τη διατήρηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε ποικιλίας. Ο παραγωγός μετά την απολύμανση των σπορειών και την

σπορά του καπνόσπορου, μεριμνά για το πότισμα, τη λίπανση και για την προστασία των φυτών από ασθένειες και χαμηλές θερμοκρασίες, μέχρις ότου αυτά γίνουν κατάλληλα για μεταφύτευση στα καπνοχώραφα.

Φυτεία: Όταν τα χωράφια προετοιμαστούν κατάλληλα με το όργωμα που ξεκινά το φθινόπωρο, τα φυτά μεταφυτεύονται στο διάστημα Απριλίου - Μαΐου ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες που επικρατούν σε κάθε περιοχή. Σε κάθε στρέμμα γης φυτεύονται 10.000 – 20.000 φυτά ανάλογα με τις απαιτήσεις κάθε ποικιλίας. Είκοσι περίπου

¹² Ρ. Δημητριάδης, ό.π., σ.σ.20-27, Αχ. Ι. Μάντζαρης, ό.π., σ.σ 17-22, Σοφ. Δοδόπουλος, ό.π., σ.37 ,Δημ. Σκούρας (επιμέλεια), *Ο καπνός στην Ελληνική Οικονομία*, Gutenberg, Αθήνα 2001, σ.σ 45-47

ημέρες μετά την μεταφύτευση γίνεται το πρώτο σκάλισμα και μετά την πάροδο άλλων τόσων ημερών το δεύτερο. Η καπνοφυτεία, ιδιαίτερα πριν χρησιμοποιηθούν οι

Εικόνα 4: Σπάσιμο καπνόφυλλων και μεταφορά τους με κοφίνια στο σπίτι. (Πηγή: Σοφ. Δοδόπουλος ό.π, σ.51)

σύγχρονες καπνοφυτευτικές μηχανές, ήταν η πιο κοπιαστική αγροτική εργασία.

Συλλογή – αρμάθιασμα – αποξήρανση: Μετά την ανάπτυξη των φυτών του καπνού σε ύψος ενός έως δύο μέτρων, ανάλογα με την ποικιλία, στα τέλη του Ιουνίου ξεκινά η συλλογή (σπάσιμο) των ώριμων φύλλων που στη συνέχεια αρμαθιάζονται με βελόνες

παλαιότερα και μηχανές σήμερα. Η συλλογή ή το σπάσιμο των καπνόφυλλων είναι από τις εργασίες που γίνονται υποχρεωτικά χειρωνακτικά. Τα καπνόφυλλα ωριμάζουν και μαζεύονται από κάτω προς τα πάνω τμηματικά σε λεγόμενα «χέρια» συλλογής. Κάθε «χέρι» περιλαμβάνει 2 – 5 φύλλα ανάλογα με το βαθμό ωρίμανσης τους. Συνολικά κάθε ρίζα καπνού εξαντλείται με τη συλλογή τεσσάρων χεριών. Η αποξήρανση των καπνόφυλλων γίνεται στον ήλιο, αφού τα ράμματα στα οποία περνιούνται δένονται με σειρά σε οριζόντια ξύλινα πλαίσια. Εκεί παραμένουν μέχρι την τέλεια αποξήρανση τους προφυλασσόμενα από βροχές με τη χρησιμοποίηση καλυμμάτων από καπνόπανα. Η εργασία της συλλογής και της αποξήρανσης αρχίζει από τον Ιούνιο και τελειώνει το Σεπτέμβριο και μερικές φορές ακόμη και τον Οκτώβριο.

Εικόνα 5: Αρμάθιασμα καπνόφυλλων. Ξήρανση σε λιάστρες και κρέμασμα αποξηραμένων αρμάθων (καγκαλιών). (Πηγή: Σοφ. Δοδόπουλος ό.π, σ.51)

Συσκευασία – δεματοποίηση: Από τα ξηραντήρια μεταφέρονται οι αρμαθίες (ράμματα) στην αποθήκη, όπου κρεμιούνται στην οροφή σε ορμαθούς (καγκάλια) των 8 ή 10 ραμμάτων ή τοποθετούνται στο πάτωμα σε σωρούς (μπασκί). Στην κατάσταση αυτή, η οποία βοηθά στη βελτίωση της ποιότητας και των

χαρακτηριστικών του καπνού, παραμένουν μέχρι τη συσκευασία τους. Η συσκευασία για την ποικιλία του Μπασμά γίνεται με ιεροτελεστία που αρχίζει από τα πρωτοβρόχια του φθινοπώρου και τελειώνει μετά τις γιορτές των Χριστουγέννων. Η διαδικασία αυτή περιλαμβάνει το κατέβασμα των αρμαθιών από το ταβάνι της αποθήκης, την αφαίρεση των σπάγκων και στην συνέχεια την προσεκτική τοποθέτηση των φύλλων το ένα πάνω στο άλλο, ώστε να ακουμπούν οι κορυφές με

τις κορυφές των άλλων και τα κοτσάνια με εκείνα των άλλων φύλλων. Με τη διαδοχική τοποθέτηση 40 περίπου φύλλων σχηματίζεται ένα «παστάλι», το οποίο

Εικόνα 6: Παστάλισμα (Πηγή: Αρχείο Δημοτικού Μουσείου Καβάλας)

περιέχει υγιή και ισομεγέθη φύλλα της ίδιας ποιοτικής κατηγορίας. Στη συνέχεια με τα παστάλια σχηματίζεται το δέμα, τοποθετώντας αυτά σε δύο σειρές αντικριστά με τα κοτσάνια προς τα έξω. Το κάθε δέμα ζυγίζει περί τα 20 – 25 κιλά. Η συσκευασία όλων των άλλων ποικιλιών των καπνών ανατολικού τύπου γίνεται με το σύστημα «αρμαθόδεμα», τοποθετώντας τις αρμάθες ύστερα από σχετική διαλογή των ακατάλληλων φύλλων μέσα σε ειδική ξύλινη πρέσα σε δύο συνήθως σειρές με τις μύτες των φύλλων προς τα μέσα και τα κοτσάνια προς τα έξω. Το κάθε δέμα ζυγίζει από 25 έως και 40 κιλά ανάλογα με το μέγεθος των φύλλων. Γενικότερα κατά την δεματοποίηση δίνεται μεγάλη προσοχή στην ύπαρξη κανονικής υγρασίας, πάνω από 16%, στην ομοιόμορφη ποιότητα μετά την αφαίρεση των άχρηστων καπνόφυλλων, αλλά και στην εμφάνιση του δέματος.

Η παραπάνω διαδικασία αποτελεί τη χωρική επεξεργασία των καπνών την οποία ακολουθεί η απαραίτητη συντήρηση με σκοπό την προφύλαξη των δεμάτων από βιολογικές αλλοιώσεις, προσμείξεις ξένων οσμών, από έντομα και από ευρωτιάσεις¹³.

¹³ Σοφ. Δοδόπουλος,ό.π.,σ 38, Ρ. Δημητριάδης, ό.π, σ.σ. 69 - 82

Τέλος, όταν τα καπνοδέματα πωλούνται από τους καπνοπαραγωγούς στους καπνεμπόρους, τότε η μεταποίηση του καπνού περιλαμβάνει δύο στάδια. Το πρώτο συντελείται από τις καπνεμπορικές μεταποιητικές μονάδες ή επιχειρήσεις πρώτης μεταποίησης, ενώ το δεύτερο περιλαμβάνει το κόψιμο του καπνού και την τσιγαροποίηση που γίνεται από τις καπνοβιομηχανίες. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να ίσως να γίνουμε περισσότερο διεξοδικό όσον αφορά το πρώτο στάδιο της μεταποίησης του καπνού,

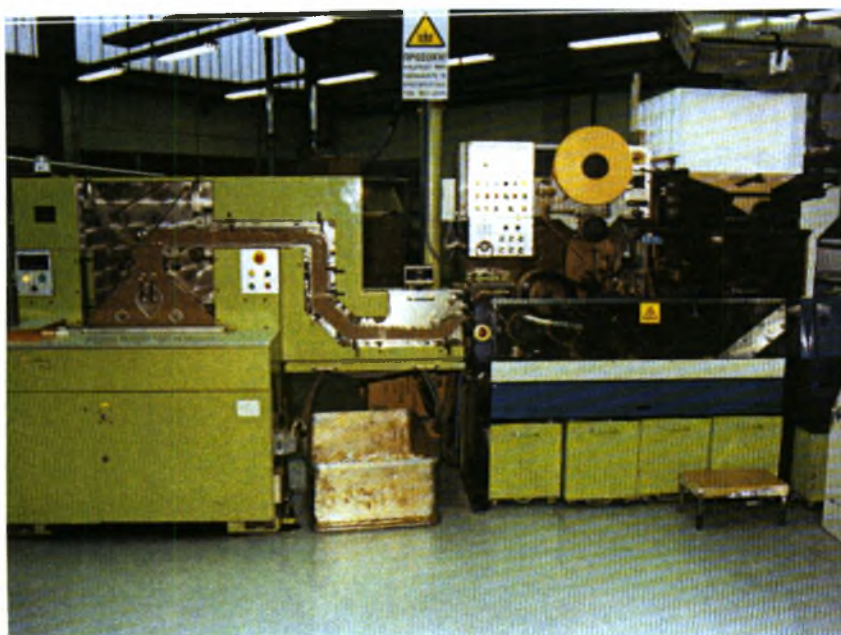
Εικόνα 7: Δεματοποίηση και μεταφορά καπνού. (Πηγή: Σοφ. Δοδόπουλος ό.π, σ.53)

καθώς για το δεύτερο είναι πιο εύκολο να αντιληφθούμε περί τίνος πρόκειται. Το βασικό, λοιπόν, αντικείμενο εργασιών του πρώτου βαθμού μεταποίησης συνίσταται στην επεξεργασία και την εξαγωγή των εγχωρίως παραγομένων καπνών. Πιο συγκεκριμένα, οι καπνεμπορικές επιχειρήσεις, που αγοράζουν τον καπνό σε φύλλα από τους καπνοπαραγωγούς σε συσκευασία χωρικών δεμάτων, τα λύνουν στις εγκαταστάσεις τους περνώντας τα από ειδικές συσκευές για να τα υγράνουν. Στη συνέχεια, τα φύλλα περνάνε από ειδικά κόσκινα από εργάτριες προκειμένου να απαλλαγούν από ξένες ουσίες ή από άχρηστα φύλλα. Μετά τον καθαρισμό τους τα υγραμένα φύλλα στεγνώνουν με φυσικό τρόπο, όταν πρόκειται για ανατολικά καπνά, στον αέρα, όταν πρόκειται για Burley, με ειδικούς κλιβάνους, όταν πρόκειται για Virginia. Εν συνεχεία, τα ξηρά και καθαρισμένα πλέον φύλλα δεματοποιούνται πάλι κατά ποιότητες και δημιουργούνται τα λεγόμενα εμπορικά δέματα ή εμπορικές μερίδες. Η δεματοποίηση αυτών των φύλλων γίνεται ύστερα από υγρασιομετρήσεις με σκοπό την σταθεροποίηση της υγρασίας του καπνού σε χαμηλά επίπεδα. Όσον αφορά την μεταποίηση 2^{ου} βαθμού είναι ο τελικός βαθμός κατεργασίας, μεταποίησης και τυποποίησης του καπνού που γίνεται από τις καπνοβιομηχανίες. Πρόκειται για

μια πολύπλοκη διαδικασία που απαιτεί εμπειρία, εξειδίκευση αλλά και προηγμένο μηχανολογικό εξοπλισμό. Περιλαμβάνει την παραλαβή των καπνοδεμάτων, την κατηγοριοποίηση τους ανάλογα με την ποικιλία και την ποιότητα του καπνού, τη σύνθεση των διάφορων χαρμανιών από ειδικό τεχνικό – χαρμαντζή-, την ύγρανση και τον εμποτισμό των φύλλων με ειδικά προσθετικά, την κοπή τους με ειδικές μηχανές, την τσιγαροποίηση του κομμένου πλέον καπνού και την τυποποίηση – πακετάρισμα- του έτοιμου προς εμπορία προϊόντος- τσιγάρων.

Εικόνα 8: Προετοιμασία καπνού για τσιγαροποίηση. (Πηγή: Σοφ. Δοδόπουλος ό.π, σ.54)

Εικόνα 9: Τσιγαροποίηση καπνού. (Πηγή: Σοφ. Δοδόπουλος ό.π, σ.54)

1.2 Οι άνθρωποι που εμπλέκονται στην τομέα καπνού

1.2.1 Οι καπνοπαραγωγοί

Ο καπνός χαρακτηρίζεται ως βιομηχανικό φυτό, συνεπώς δεν απασχολεί εργατικό δυναμικό μόνο κατά την καλλιέργεια του αλλά και κατά την βιομηχανική του επεξεργασία. Έτσι αν θέλουμε να κάνουμε μια όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση της συμβολής του καπνού στην ελληνική οικονομία, θα πρέπει να αναφερθούμε και στον παραγωγικό τομέα της καλλιέργειας καπνού αλλά και των οργανισμών που προήλθαν από αυτόν.

Η καλλιέργεια του καπνού στην ελληνική περιφέρεια ήταν βασικός πόρος εισοδημάτων, καθώς ήταν η μόνη καλλιέργεια με τόσο μεγάλη απόδοση, και συνέβαλε στην οικονομική ανάπτυξη των περιοχών αυτών. Στην εισήγηση του Γενικού Διευθυντή της Σ.Ε.Κ.Ε, κ. Β. Ιλαντζή, στο 10^ο Συνέδριο Καπνοπαραγωγών (1966) διαφαίνεται η συμβολή της καλλιέργειας του καπνού στην οικονομική ανόρθωση των μειονεκτικών περιοχών της Αν. Μακεδονίας και Θράκης.

Παρατηρώντας τα ιστορικά στοιχεία που συνδέονται με τον τομέα καπνού διαπιστώνουμε ότι όσοι απασχολούνται, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο (καπνοπαραγωγοί, καπνεργάτες, καπνέμποροι-καπνοβιομήχανοι), στην Καπνοβιομηχανία διαμορφώνουν χαρακτήρα ανεξάρτητο, ριζοσπαστικό και δυναμικό. Δεν αποσαφηνίσαμε, όμως τους λόγους που μας οδήγησαν σε αυτό το συμπέρασμα και έτσι τώρα ήρθε η ώρα να το κάνουμε. Η ποιότητα του καπνού προϋποθέτει συγκεκριμένες εδαφολογικές και κλιματολογικές συνθήκες, οι οποίες και πληρούνται κυρίως στις περιοχές της Β. Ελλάδας, έχοντας ως δεδομένο αυτές η από εκεί και πέρα επιτυχία της καλλιέργειας δεν εξαρτάται τόσο από τις φυσικές μεταβολές, όπως ξηρασία, αλλά από την προσωπική επιδεξιότητα και προσπάθεια του καλλιεργητή. Το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα ο καπνοπαραγωγός να αναγνωρίζει την προσωπική του αξία, να μην έχει μοιρολατρική αντίληψη των πραγμάτων και να παλεύει για ό,τι δικαιούται. Μπορεί ο καλλιεργητής να μην εξαρτάται από τις καιρικές συνθήκες, παραμένει όμως υποτελής των διαθέσεων και επιδιώξεων του εμπορικού κεφαλαίου. Έτσι για να μπορέσει να αντισταθεί στις

πιέσεις των εμπορών ο καλλιεργητής–καπνοπαραγωγός συνεταιρίζεται και πολιτικοποιείται¹⁴.

Ο συνεταιρισμός στην περίπτωση των καπνοπαραγωγών είχε θεαματικά αποτελέσματα. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο τα πάντα είχαν καταστραφεί και η οικονομική κατάσταση των καπνοπαραγωγών ήταν άθλια. Έτσι μετά την απελευθέρωση, η ΠΑ.Σ.Ε.Γ.Ε.Σ συγκάλεσε το 1^ο Πανελλήνιο Καπνοπαραγωγικό Συνέδριο που συνήλθε στην Θεσσαλονίκη στις 22-24 Νοεμβρίου 1945. Η συμμετοχή των αντιπροσώπων των συνεταιρισμών από τα καπνικά κέντρα της χώρας ήταν μεγάλη και το θέμα που κυριαρχούσε στις συζητήσεις ήταν η ίδρυση ενός κρατικού μηχανισμού, που θα είχε ως αντικείμενο την μονοπώληση της βιομηχανίας καπνού και την άσκηση συστηματικής ρυθμιστικής παρέμβασης στις αγορές. Κάτι τέτοιο θα εξυπηρετούσε τους κατεστραμμένους οικονομικά καπνοπαραγωγούς, ιδίως αυτούς της Β. Ελλάδας, όμως η σφοδρή αντίδραση των Καπνοβιομηχάνων και της Καπνεμπορικής Ομοσπονδίας είχε σαν αποτέλεσμα να αποσιωπηθεί το θέμα.

Μετά από αυτή την εξέλιξη οι καπνοπαραγωγοί για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τα οξύτατα καπνικά προβλήματα και την μεγάλη οικονομική τους δυσχέρεια, προβαίνουν στην ίδρυση της Συνεταιριστικής Ένωσης Καπνοπαραγωγών Ελλάδος (Σ.Ε.Κ.Ε), τον Μάρτιο του 1947. Την ιδέα για την ίδρυση της Σ.Ε.Κ.Ε συνέλαβε ο Αλέξανδρος Μπαλτατζής, ο οποίος εκείνη την περίοδο ήταν Πρόεδρος της ΠΑ.Σ.Ε.Γ.Ε.Σ¹⁵. Βασικής σημασίας ήταν η ιδέα του Α. Μπαλτατζή να δοθεί στη Σ.Ε.Κ.Ε η νομική μορφή της ανώνυμου εταιρίας (Α.Ε.).

Οι βασικοί στόχοι της Σ.Ε.Κ.Ε όπως αναφέρει το καταστατικό είναι οι ακόλουθοι¹⁶:

- i. « Η αγορά και η μεταπώλησις καπνών εις φύλλα μετ' επεξεργασίας ή μη, και η εν γένει άσκησις εμπορίας καπνών εις φύλλα ή οιαδήποτε μορφής».
- ii. «Η βιομηχανοποίησις των καπνών εν Ελλάδι ή και εν τη αλλοδαπή και η πώλησις των εκ ταύτης παραγομένων προϊόντων».
- iii. « Η εκ του εξωτερικού εισαγωγή, διαχείριση και διάθεση πάσης φύσεως προϊόντων επ' ανταλλαγή καπνού, ως και η εισαγωγή και η εν γένει εμπορία

¹⁴ Αντώνης Λιάκος, *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του μεσοπολέμου*, Εκδ. Ιδρύματος Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1993, σ.σ 418 -439

¹⁵ ΠΑ.Σ.Ε.Γ.Ε.Σ : Πανελλήνια Συναμοσπονδία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών

¹⁶ Βας. Ι. Ιλαντζής, *Η Συνεταιριστική Καπνοβιομηχανία Ελλάδος, ΣΕΚΑΠ Α.Ε.* Εκδ. ΣΕΚΕ, Αθήνα 1987, σ.σ 27-28

τοιούτων προϊόντων, η χρηματοδότηση της εισαγωγής αυτών, η αντιπροσώπευση στην Ελλάδα ξένων εμπορικών και βιομηχανικών οίκων».

Η Σ.Ε.Κ.Ε σημείωσε πλήρη επιτυχία στον εμπορικό τομέα, σε τέτοιον μάλιστα βαθμό ώστε να συγκαταλέγεται μεταξύ των πλέον επιτυχημένων επιχειρήσεων της μεσοπολεμικής περιόδου. Ωστόσο, η Σ.Ε.Κ.Ε άργησε να προχωρήσει στην υλοποίηση του δεύτερου της στόχου, στην βιομηχανοποίηση των καπνών, που ήταν και ο πρωταρχικός της σκοπός. Χρειάστηκε να περάσουν 30 περίπου χρόνια για να προχωρήσει στην ίδρυση της Συνεταιριστικής Καπνοβιομηχανίας Ελλάδος, της ΣΕΚΑΠ. Α.Ε.

Γίνεται αντιληπτό από τα παραπάνω πως ότι πέτυχαν οι καπνοπαραγωγοί οφείλεται στο ότι αντιμετώπισαν συλλογικά τις διάφορες δυσκολίες και αποφάσισαν να «κινδυνεύσουν» ελπίζοντας σε κάτι καλύτερο, και τα κατάφεραν πολύ καλά. Έτσι η συνεταιριστική δράση των καπνοπαραγωγών αποτελεί υπόδειγμα για τους άλλους αγροτικούς συνεταιρισμούς.

1.2.2 Οι καπνεργάτες

Οι καπνεργάτες ήταν αυτοί που εργάζονταν στις βιομηχανίες καπνού και απασχολούνταν με την επεξεργασία και την συσκευασία του φυτού. Προπολεμικά, οι καπνεργάτες ήταν άνθρωποι, οι οποίοι προέρχονταν από την αγροτική κοινωνία και έφεραν τα χαρακτηριστικά της : εποχικότητα της απασχόλησης, διπλή εξάρτηση από την ύπαιθρο και την πόλη, εργασία με χαρακτηριστικά δεξιοτεχνίας – η οποία και θεωρείται αντιστοιχιστική με τα κριτήρια της καπιταλιστικής επιχείρησης.

Οι καπνεργάτες ήταν ο πολυπληθέστερος, ο πλέον συμπαγής και ο πιο μαχητικός τομέας της ελληνικής εργατικής τάξης. Οι περισσότεροι από αυτούς εργάζονταν στις μεγάλες καπνυπόλεις, όπως τη Καβάλα, τη Δράμα, τις Σέρρες, τη Θεσσαλονίκη, το Βόλο, το Αγρίνιο, αλλά και σε άλλα δευτερεύοντα καπνικά κέντρα. Οι καπνεργάτες έδιναν ζωή στις πόλεις που συγκεντρώνονταν αφενός λόγω του μεγάλου αριθμού τους και αφετέρου του εισοδήματός τους. Ενδεικτικά το ετήσιο εισόδημα της τάξης των καπνεργατών, την δεκαετία του '20, στην Β. Ελλάδα ανερχόταν στα 200.000.000 δρχ.

Στα τέλη της δεκαετίας του '20 υπολογίζεται, αν και τα αριθμητικά στοιχεία δεν είναι ακριβή λόγω της ιδιομορφίας του επαγγέλματος, το οποίο χαρακτηρίζεται από την εποχικότητα της εργασίας, ότι οι καπνεργάτες ήταν γύρω στους 43.000, εκ των οποίων οι 26.000 ήταν άνδρες και οι 16.000 γυναίκες. Σε κάθε καπνομάγαζο απασχολούνταν τρεις ειδικότητες καπνεργατών : οι ντεκτσήδες, οι στοιβαδόροι και οι πασταλτζούδες. Το πιο αγωνιστικό κομμάτι της καπνεργατικής τάξης ήταν οι ντεκτσήδες, γι' αυτό το λόγο οι καπνοβιομήχανοι θέλησαν αργότερα να τους αποδυναμώσουν αλλάζοντας την σύνθεση του προσωπικού που απασχολούσαν.

Και στην περίπτωση των καπνεργατών είχε διαμορφωθεί μια ριζοσπαστική και αγωνιστική συνείδηση, η οποία είχε συνέπειες στο πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον. Οι καπνεργάτες, αυτή την επαναστατική τους δράση την εξέφρασαν με το συνδικαλισμό. Η απασχόληση τους στην καπνοβιομηχανία δεν ήταν μόνιμη και σε συνδυασμό με το γεγονός ότι δεν υπήρχε αφθονία προσφοράς εργασίας, τουλάχιστον μέχρι το 1922, οι καπνοβιομήχανοι – καπνέμποροι επιδοτούσαν τους εργαζόμενους τους κατά τους μήνες της ανεργίας. Μετά όμως από τους Βαλκανικούς Πολέμους και ιδίως μετά την Μικρασιατική Καταστροφή, παρουσιάστηκε πληθώρα εργατικού δυναμικού, το οποίο ήταν πρόθυμο να δουλέψει κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες και αυτό είχε ως συνέπεια τον περιορισμό των δικαιωμάτων των εργατών.

Ενώ πριν το 1922 οι καπνεργάτες μπορούσαν να διαπραγματευθούν, χωρίς καμία δυσκολία και περιορισμό, την εργατική τους δύναμη, μετά τον ερχομό των προσφύγων αυτό ήταν αδύνατο. Αδύνατο ήταν στην περίπτωση που ο κάθε εργάτης ξεχωριστά επιχειρούσε να διαπραγματευθεί την εργασία του και αυτό το αντιλήφθηκαν πολύ νωρίς οι καπνεργάτες. Η απάντηση τους, λοιπόν, σε αυτό το πρόβλημα που αντιμετώπιζαν ήταν η συλλογική οργάνωση τους, δηλαδή ο συνδικαλισμός. Η εναλλαγή περιόδων εντατικής ζήτησης εργατικής δύναμης και υποαπασχόλησης, αφενός τον ισχυροποιούσε διαπραγματευτικά και αφετέρου εμπέδωνε την αίσθηση ανάμεσα στους καπνεργάτες ότι η τύχη τους δεν εξαρτάται από την εύνοια της επιχείρησης αλλά από την δυναμική της συλλογικότητάς τους.

Εικόνα 10: Σαλόνι επεξεργασίας καπνού επί οθωμανικής κατοχής στην Καβάλα (Πηγή: Αρχείο Δημοτικού Μουσείου Καβάλας)

Αυτή η επαναστατική συνείδηση των καπνεργατών διαμορφώθηκε στο «σαλόνι», στο χώρο δηλαδή που εργάτες καθισμένοι επεξεργάζονταν τα καπνά και ο οποίος προσφερόταν για την ανάπτυξη μιας ιδιότυπης εργατικής δημοκρατίας. Ένας άλλος παράγοντας ήταν η μορφή της εργασιακής διαδικασίας, η οποία είχε ακόμα την παραδοσιακή μορφή, αυτή δηλαδή του μάστορα και των βοηθών, έτσι ελεγχόταν εξ' ολοκλήρου απ' τους εργάτες.

Οι καπνεργάτες κατάφεραν μέσα από την συλλογική τους οργάνωση και δράση να προασπιστούν και να διασφαλίσουν με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο τα εργασιακά τους δικαιώματα και μέχρι ένα μεγάλο

βαθμό να τα αυξήσουν. Παρατηρήθηκε, λοιπόν, κατά την περίοδο 1914-1924, οπότε και ο συνδικαλισμός ήταν εξαιρετικά ισχυρός, ότι υπήρχαν αντιπρόσωποι του σωματείου σε κάθε καπνομάγαζο, οι οποίοι μάλιστα είχαν λόγο και για τις προσλήψεις. Επίσης την περίοδο αυτή το συνδικαλιστικό βιβλιάριο ήταν απαραίτητο για την εισδοχή στο επάγγελμα, κάτι που εξέφραζε την τάση να μονοπωληθεί η προσφορά της εργατικής δύναμης. Ακόμα επιδίωξη του σωματείου ήταν να επιτευχθεί πολιτική ομοιομορφία του κλάδου, όμως αυτό γύρισε μπούμερανγκ στους καπνεργάτες από το 1925 και έπειτα.

Αυτή η συσπείρωση των καπνεργατών δεν ήταν μόνο αποτέλεσμα της προσπάθειας τους να οχυρώσουν τον κλάδο από την εισχώρηση νέων εργατών, αλλά και να παραμείνει η απασχόληση στα πριν τους Βαλκανικούς Πολέμους επίπεδα. Πιο συγκεκριμένα, μετά το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων εκδηλώθηκε μεγάλη τάση εξαγωγής ανεπεξέργαστων καπνών, γεγονός που έπληττε τα συμφέροντα των καπνεργατών καθώς περιόριζε την απασχόληση τους. Μετά από αλλεπάλληλες αντιδράσεις-απεργίες οι καπνεργάτες κατάφεραν να κινήσουν το ενδιαφέρον του

κράτους και έτσι η κυβέρνηση Γούναρη προσπάθησε να δώσει λύση με τον νόμο που ψήφισε : « Περί απαγορεύσεως εξαγωγής ανεπεξέργαστων καπνών» (Ν.2869, Ιούλιος 1922). Όμως παρά όλες τις καλές προθέσεις της κυβέρνησης η επιβολή του νόμου δεν είχε τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, εξαιτίας της ασάφειας του, η οποία έδινε την δυνατότητα στους καπνεμπόρους να συνεχίζουν την εξαγωγή μεγάλων ποσοτήτων ανεπεξέργαστων καπνών , αντιθέτως όξυνε περισσότερο τα πνεύματα.

Την τελική λύση, που ήταν και η καλύτερη δυνατή, την έδωσε η κυβέρνηση Πάγκαλου με το νομοθετικό διάταγμα στις 11 Ιουλίου 1925 «Περί επεξεργασίας καπνού και ασφαλίσεως καπνεργατών». Με το διάταγμα αυτό καταργήθηκαν οι περιορισμοί στην εξαγωγή καπνών , οι καπνοπαραγωγοί υποχρεώθηκαν να εφαρμόζουν ορισμένες μορφές επεξεργασίας και ιδρύθηκε το Τ.Α.Κ ,που ήταν πρόδρομος του Ι.Κ.Α. Βάσει αυτού του νομοθετικού διατάγματος, ο καπνός μπορούσε να είναι αντικείμενο εμπορικών συναλλαγών δίχως περιορισμούς, χωρίς αυτό να έχει δυσμενείς επιπτώσεις στην οικονομική κατάσταση των καπνεργατών καθώς ένας ασφαλιστικός οργανισμός, το Τ.Α.Κ, είχε αναλάβει την ασφάλιση τους κατά την περίοδο της ανεργίας, την ιατροφαρμακευτική τους περίθαλψη και την καταβολή των συντάξεων.

Η συνδικαλιστική δράση των καπνεργατών απέφερε αποτελέσματα που καμία άλλη εργατική τάξη δεν είχε δοκιμάσει. Παρά τις αντιξοότητες που ακολούθησαν, το Κραχ του '29 και οι δύο Παγκόσμιοι Πόλεμοι, οι καπνεργάτες είχαν ως στήριγμα τη συλλογικότητα και την αλληλεγγύη , οι οποίες εξομάλυναν τις όποιες δυσκολίες εξασφαλίζοντας την καλύτερη δυνατή αντιμετώπιση από το κράτος¹⁷.

Ο συνδικαλισμός όμως δεν μπόρεσε να ανακόψει την πορεία του εκσυγχρονισμού των Καπνοβιομηχανιών, που αποτελούσε προϋπόθεση της αύξησης της παραγωγικότητας και της αποδοτικότητας και δυστυχώς κάποιοι έπρεπε να πληρώσουν γι' αυτό και αυτοί ήταν οι καπνεργάτες. Η απασχόληση των καπνεργατών μετά την μεταπολίτευση ακολούθησε καθοδική πορεία, από 4.269 εργαζόμενοι το 1978, είχαν ήδη προηγηθεί μειώσεις μεταπολεμικά, στους 3.420 το 1986.¹⁸

¹⁷ Αντώνης Λιάκος, ό.π, σ.σ 418-439. , Ιω.Β.Ιωαννίδης, ό.π, σ.σ. 45-72, Γιαν. Θ. Βυζίκας, *Χρονικό των Εργατικών Αγώνων*, Εκδ. Δημοτικού Μουσείου Καβάλας, Καβάλα 1998, σ.σ 27 - 104

¹⁸ Και η απασχόληση των καπνεργατών μειώθηκε ακόμα περισσότερο μετά την εισδοχή της χώρας στην Ε.Ο.Κ

1.2.3 Οι καπνέμποροι

Όλα τα καπνοπαραγωγικά κράτη του κόσμου εκτιμώντας την οικονομική και κοινωνική σημασία του καπνού ίδρυσαν κρατικά μονοπώλια καπνού μέσω των οποίων γινόταν, αλλά και εξακολουθεί να γίνεται σε πολλά από αυτά, η αγοροπωλησία, μεταποίηση και διάθεση του καπνού και των καπνιστικών προϊόντων.

Οι μόνες καπνοπαραγωγικές χώρες σε ολόκληρο τον κόσμο οι οποίες δεν ίδρυσαν τέτοια μονοπώλια ήταν οι Η.Π.Α και η Ελλάδα, στην οποία όμως το 1883 είχε ιδρυθεί και ίσχυε μέχρι πρόσφατα μονοπώλιο τσιγαρόχαρτου. Έτσι στη χώρα μας κατ' ανάγκη δημιουργήθηκαν δύο ισχυροί ιδιωτικοί φορείς στο τομέα καπνού. Ο ένας περιλαμβάνει τους καπνέμπορους και ασχολείται με την εμπορία του καπνού σε φύλλα και ο άλλος τους καπνοβιομηχάνους ασχολούμενος με την κοπή και μεταποίηση των καπνόφυλλων και την παραγωγή καπνιστικών προϊόντων κυρίως τσιγάρων. Εννοείται πως και οι δυο αυτοί φορείς μπορεί να συμπίπτουν στο πρόσωπο της ίδιας εταιρείας. Η εμπορία καπνού στην Ελλάδα δημιουργήθηκε από την ανάγκη διάθεσης της μεγάλης παραγωγής καπνού που ούτε κατά μικρό ποσοστό δεν μπορούσε να απορροφηθεί από την εγχώρια κατανάλωση. Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά μία περιγραφή του Γάλλου Μπωζούρ μελετητή των ελληνικών πραγμάτων πριν την απελευθέρωση της Μακεδονίας, η πώληση των καπνών της Μακεδονίας γινόταν κατά περίεργο τρόπο με τη μεσολάβηση του τελώνη Θεσσαλονίκης! Ο παραπάνω μελετητής περιγράφει ως εξής την αγοροπωλησία των καπνών: «Ο τελώνης πηγαίνει κατ' έτος αρχάς του βρυμαίρ (ομιχλώδους της Γαλ. Επαναστάσεως Β' μην.) εις την πανήγυριν της Ντόγλιας, η οποία είναι χωρίον εγγύς εις το Πετρίτσι. Εκεί συνέρχονται γύρω του οι αντιπρόσωποι των καπνοφόρων περιφερειών και ο τελώνης αφού ακούση τα επιχειρήματα των ή καμιά φορά χωρίς να τα ακούση, καθορίζει αυθαιρέτως τας τιμάς τας οποίας σημειώνει με το χέρι του εις έναν στύλονξύλινον υπάρχοντα εις τον αγρόν της πανηγύρεως, όπως έκαμεν άλλοτε ο Ανδριανός, ο οποίος εις εν Αθήναις ταξείδιον του, εσημείωνε τας τιμάς του ελαίου εις μίαν στήλην του Ναού του Αυγούστου». Αργότερα με πρωτοβουλία μίας πλειάδας Ελλήνων καπνεμπόρων με συνεχείς και μεγάλες προσπάθειες αλλά και επιχειρηματικούς κινδύνους κατόρθωσαν από το 1850 μέχρι το 1900 να διεισδύσουν στις αγορές της

Ρωσίας, Ρουμανίας, Ουγγαρίας, Γερμανίας, Φιλανδίας, Αυστρίας, Αγγλίας, Ιταλίας, Αιγύπτου και Αμερικής.

Από το 1900 και μετά έκαναν την εμφάνιση τους και ξένοι καπνέμποροι κυρίως αμερικανικών εταιρειών που κυριάρχησαν στην αγορά, κατά την πρώτη μεταπελευθερωτική περίοδο του 1913, της Βόρειας Ελλάδας, παραμερίζοντας σιγά σιγά τους Έλληνες καπνέμπορους που υπήρξαν όπως αναφέρθηκε οι πρωτοπόροι της διάδοσης των ελληνικών καπνών στη διεθνή αγορά. Έτσι οι τελευταίοι από πρωταγωνιστές του καπνεμπορίου και από κατακτητές των αγορών μεταβλήθηκαν σε υφιστάμενους εντολοδόχους των ξένων καπνικών εταιρειών.

Από το 1913 και μετά το καπνεμπόριο στη χώρα μας προσλαμβάνει διεθνή χαρακτήρα με την συμμετοχή σε αυτό καπνεμπόρων διαφόρων εθνοτήτων και κατηγοριών. Πιο συγκεκριμένα μετά το 1913 συναντάμε:

- Έλληνες καπνεμπόρους να αγοράζουν για λογαριασμό τους μικρές ποσότητες καπνών από τους παραγωγούς και αφού τα επεξεργασθούν, τα μεταπωλούν επί τόπου σε ξένες εταιρείες ή σε Έλληνες εξαγωγείς.
- Έλληνες να αγοράζουν σοβαρές ποσότητες καπνών, να τα επεξεργάζονται και να τα εξάγουν για λογαριασμό τους προς μεταπώληση σε εγχώριες ή ξένες εταιρείες και μονοπώλια.
- Έλληνες καπνεμπόρους να αγοράζουν καπνά από τους παραγωγούς και να τα εξάγουν ύστερα από επεξεργασία, όχι για λογαριασμό τους αλλά κατ' εντολή ή σαν αντιπρόσωποι ξένων εργοστασίων ή εμπόρων.
- Ξένους καπνέμπορους να αγοράζουν καπνά από τους παραγωγούς ή διάμεσους εμπόρους όπως και οι Έλληνες καπνέμποροι των δύο προηγούμενων κατηγοριών.
- Εμπορικές εταιρείες μεγάλων καπνοβιομηχανιών εργοστασίων κυρίως της Αμερικής καθώς και μερικά μονοπώλια να αγοράζουν οι ίδιες από τους για τον εφοδιασμό των εργοστασίων.
- Αντιπρόσωποι μονοπωλίων ή ξένων εργοστασίων που κατά περιόδους έρχονται επιτόπου και αγοράζουν επεξεργασμένα καπνά από εμπόρους που τα εξάγουν για εφοδιασμό των βιομηχανιών που αντιπροσωπεύουν.

Οπωσδήποτε ο δυσκολότερος και πιο κρίσιμος τομέας στο καπνεμπόριο ήταν και εξακολουθεί να παραμένει ο τομέας της διάθεσης και της εξαγωγής των καπνών εξαιτίας των εξωτερικών παρεμβάσεων και πολλών αστάθμητων παραγόντων. Στον

τομέα των πωλήσεων δοκιμάζεται και κρίνεται η ικανότητα, η αντοχή και σε τελευταία ανάλυση η τύχη κάθε καπνεμπορικής επιχείρησης. Ο κλάδος του καπνού παρουσιάζει πολλές και διάφορες ιδιομορφίες ως προς τις πωλήσεις και τις εξαγωγές του, γεγονός που δυσχεραίνει τη διάθεση του, ενώ δημιουργεί τεράστιους κινδύνους στις καπνεμπορικές επιχειρήσεις. Χαρακτηριστικό απόφθεγμα που αναφέρεται στο καπνεμπόριο αποτελεί το « Ο καπνός δεν πωλείται, αλλά αγοράζεται». Η φράση αυτή έχει την έννοια ότι ο καπνέμπορος εξαιτίας της κλειστής και εξειδικευμένης αγοράς του καπνού δεν έχει την ευχέρεια διάθεσης του όπως οι έμποροι άλλων προϊόντων π.χ σιτηρών, όσπριων, λαδιού κ.λ.π που μπορούν ευχερέστερα να κινηθούν σε μια ευρύτερη αγορά για να διαθέσουν τα προϊόντα τους. Εξάλλου οι πωλήσεις καπνικών μερίδων ακολουθούν ειδικούς κανόνες εξαιτίας του ολιγοψωνιακού καθεστώτος που επικρατεί στην παγκόσμια αγορά. Τα πολυεθνικά καπνοβιομηχανικά συγκροτήματα εξάλλου προμηθεύονται το μεγαλύτερο μέρος των καπνών που χρειάζονται από την Ελλάδα με το σύστημα των παραγγελιών μέσω των τακτικών προμηθευτών τους. Έτσι εξηγείται η προοδευτική χρεοκοπία και το κλείσιμο πολλών μικρών καπνεμπορικών επιχειρήσεων αλλά και μικρών καπνοβιομηχανιών.

Με το καπνεμπόριο στη χώρα μας ασχολήθηκαν ευκαιριακά ή στα πλαίσια του γενικού εμπορίου τους και άνθρωποι που ελάχιστα κεφάλαια διέθεταν ή άλλους σκοπούς επεδίωκαν. Αξιοσημείωτη πληροφορία σχετικά με το εμπόριο καπνού αποτελεί ότι ο στρατηγός Μακρυγιάννης πριν λάβει μέρος στον απελευθερωτικό αγώνα ασχολήθηκε με το καπνεμπόριο στις περιοχές Άρτας-Πατρών.

Στο αρχείο του, έκδοση του 1907, Αθήνα – με επιμέλεια του Γιάννη Βλαχογιάννη και στην εισαγωγή ιβ' - διαβάζουμε :

« κατά τινά ομολογίαν ο Μακρυγιάννης edάνεισε 500 γρόσια σε κάποιον δια ν' ανοίξει τουντουτζίδικο (καπνοπωλείο), χωρίς διαφορά, αλλά το κέρδος να μοιράζεται στη μέση».

Κατ' άλλην, ο Μακρυγιάννης «κατέβαλλε 5.500 γρόσια και έκαμε συντροφιά με άλλους ν' ανοίξει εργαστήρι τουντουτζίδικο. Βραδύτερον επεδόθη και εις άλλας καθαρώς εμπορικάς εργασίας.»

Από αυτόγραφο σημείωση του στρατηγού μαθαίνουμε τα εξής σχετικά με κάποιο εμπορικό του ταξίδι στην Πάτρα: « 1821 Μαρτίου 13, όπου έφυγα από Άρτα να πάγω εις Μεσολόγγι και εις Πάτρα να ψωνίσω πράμα, ότι ψώνια έκαμα εις Μεσολόγγι, 820 οκάδες καπνόν Αρμυριώτικον δύο γρόσια η οκά και 8 παράδες, 640 λίτρες λάδι προς 4 γρόσια, 252 λίτρες λάδι, 850 οκάδες καπνό, 7070 κεριά άσπρα λαμπάδες προς 13

γρόσια, 1220 μπουτίλιες ρούμι προς 1 γρόσι. Τις λαμπάδες τις πούλησα εις Πρέβεζα τη Μεγάλη Παρασκευή προς 17 γρόσια την οκά. 1300 οκάδες καπνό από 3 γρόσια και 7 παράδες την οκά...»¹⁹

Άλλοι μεταγενέστεροι κατασκευαστές και πωλητές κομμένου καπνού ήταν ο Ανδρέας Γαζής στην Αθήνα και οι Αφοί Βάθη στον Πειραιά. Ο μεγαλύτερος κατασκευαστής και πωλητής ταμπάκου ήταν ο Ιωάννης Χατζηκυριάκος, ο οποίος ως γνωστό κληροδότησε την μεγάλη περιουσία του στο Πανεπιστήμιο και ομώνυμο Ορφανοτροφείο.

Ενδιαφέρουσα είναι επίσης η πληροφορία ότι οι Ηπειρώτες Αδελφοί Τοσίτσα υπήρξαν καπνέμποροι στην Καβάλα. Τέλος με το καπνεμπόριο αλλά και την καπνοβιομηχανία (εργοστάσιο τσιγάρων στο Μπουένος Άϊρες) ασχολήθηκε με επιτυχία ο Αριστοτέλης Ωνάσης. Ο Ωνάσης αγοράζοντας καπνά από την Ελλάδα (Καβάλα) και την Τουρκία κατασκεύαζε τα τσιγάρα ΟΣΜΑΝ που ήταν κομψότατα στην εμφάνιση και πολύ εύγευστα και προορίζονταν για τις γυναίκες (χρυσό επιστόμιο και χαρμάνι εμποτισμένο με άρωμα από ροδοπέταλα).

1.2.4 Συνδικαλιστικές οργανώσεις Ελλήνων Καπνεμπόρων

Η καπνεμπορική τάξη για την αντιμετώπιση των διαφόρων προβλημάτων που σχετίζονταν με τον καπνό, όπως καλλιέργεια, παραγωγή, τεχνική επεξεργασία, εξαγωγές κ.ά άρχισε να συσπειρώνεται σε συλλόγους.

Το 1917 ιδρύθηκε στο Βόλο ο πρώτος καπνεμπορικός σύλλογος και στη συνέχεια το 1921 στην Καβάλα, το 1922 στη Θεσσαλονίκη και τη Ξάνθη, το 1924 στη Δράμα, την Κομοτηνή, το Αγρίνιο και την Αθήνα. Το 1925 στις Σέρρες και αργότερα σε άλλα καπνικά κέντρα. Τέλος, το 1925 στο συνέδριο της 6^{ης} Οκτωβρίου αποφασίστηκε η ίδρυση της Καπνεμπορικής Ομοσπονδίας Ελλάδος με έδρα την Αθήνα. Οι σύλλογοι αυτοί και στη συνέχεια η Ομοσπονδία τους είχε να αντιμετωπίσει, εκτός από τα γενικότερα εμπορικά, τεχνικά και εργασιακά θέματα, δύο μεγάλα προβλήματα που δημιουργήθηκαν από την Ελληνική Κυβέρνηση στην προσπάθεια της να απασχολήσει όσο το δυνατόν περισσότερους πρόσφυγες μετά το 1922 για να αντιμετωπίσει τις τεράστιες ανάγκες που δημιουργήθηκαν μετά τη Μικρασιατική

¹⁹Σοφ. Δοδόπουλος, ό.π., σ 47. Ιω.Β.Ιωαννίδης, ό.π, σ19

Καταστροφή. Συγκεκριμένα, η τότε Κυβέρνηση με το Νόμο 2869/1922 απαγόρευσε την εξαγωγή ανεπεξέργαστου καπνού. Νόμος που από το καπνεμπόριο θεωρήθηκε ανελεύθερος αλλά και αντιοικονομικός, διότι επιβάρυνε δυσανάλογα το κόστος των καπνών με δαπάνες άσκοπης και τεχνολογικά παρωχημένης επεξεργασίας. Επίσης η καπνεμπορική τάξη βρέθηκε αντίθετη στην επιβολή υψηλής φορολογίας των εξαγομένων καπνών που αντιστοιχούσε με το 20% επί του εισπραττομένου από το εξωτερικό συναλλάγματος από την πώληση των καπνών. Όμως ενάντια στην κατάργηση του Ν. 2869/1922 τάχθηκαν οι καπνεργάτες που άρχισαν και αυτοί να υπερασπίζονται σθεναρά τα δικαιώματά τους με αποτέλεσμα να ξεσπάσει ένας ακήρυχτος, σκληρός και συνεχής πόλεμος μεταξύ των καπνεμπόρων και των καπνεργατών²⁰.

---

²⁰ Σοφ. Δοδόπουλος,ό.π.,σ 48

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2.1 Καπνός και ιστορικά γεγονότα 1913-1949

2.1.1 Περίοδοι ανάπτυξης και εξάπλωσης της καπνοκαλλιέργειας

Η ανάπτυξη και η εξάπλωση της καπνοκαλλιέργειας στην Ελλάδα ορίζεται από τις παρακάτω περιόδους, όπως τις κατέγραψε ο γενικός διευθυντής της ΣΕΚΕ Βασίλης Ιλαντζής στην εισήγηση του προς το 10^ο Διεθνές Συνέδριο Καπνοπαραγωγών UNITAB στις 4-10 Σεπτεμβρίου 1966, με θέμα : « Καπνική οικονομία της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης»

1^η Περίοδος: Αρχίζει το 1913 με την προσάρτηση στο Ελληνικό κράτος των εδαφών της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης που μέχρι τότε αποτελούσαν περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η καλλιέργεια του καπνού άρχισε να γίνεται συστηματικότερα, η εμπορία ανδρώνεται και η εξαγωγή αρχίζει να αυξάνει. Είναι περίοδος που το ελληνικό καπνεμπόριο με έμβλημα την ποιότητα των καπνών θεμελιώνει την εκτίμηση του στη διεθνή αγορά. Είναι όμως και περίοδος κατά την οποία σταθεροποιείται και αυξάνει το ενδιαφέρον της Αμερικής για τα ευγενή μας καπνά. Περίοδος κατά την οποία στην αγορά καπνών κυριαρχούν οι αμερικανικές καπνοβιομηχανίες και η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί σαν χρυσή εποχή του εθνικού μας προϊόντος.

2^η Περίοδος: Το 1922-23 πραγματοποιείται η εγκατάσταση του ανταλλαγέντος πληθυσμού που μετά την Μικρασιατική Καταστροφή προσέφυγε στην Ελλάδα. Ένα εκατομμύριο πεντακόσιες χιλιάδες Έλληνες από την Μικρά Ασία, την Ανατολική Θράκη και τον Πόντο, κατά το πλείστον αγρότες, εγκαθίστανται στην πλειονότητα τους στην Ανατολική Μακεδονία και Δυτική Θράκη και επιδίδονται κυρίως στην ακμάζουσα τότε καλλιέργεια του καπνού. Για την πρόοδο της καπνοπαραγωγής η περίοδος αυτή υπήρξε αποφασιστική. Σε ομιλία του στις 18/05/1948 στη Βουλή, ο άλλοτε υπουργός Γεωργίας, καπνολόγος, Αναστάσιος Μπακάλμπασης είχε πει μεταξύ άλλων: « Εάν δεν υπήρχε ο καπνός δεν θα ήτο δυνατόν να αντιμετωπισθεί το δημογραφικό πρόβλημα, το οποίο προέκυψε μετά την Μικρασιατική συμφορά. Ο

εποικισμός της Μακεδονίας και Θράκης κατά το 1922, εστηρίχθηκε μόνο στον καπνό»²¹

3^η Περίοδος: Το χρηματιστηριακό κραχ του 1929 στις Η.Π.Α είχε σαν συνέπεια την εκδήλωση οξύτατης καπνικής κρίσης. Σημειώνεται κάμψη της καπνοπαραγωγής, εξαθλίωση και απόγνωση των καπνοπαραγωγών και των πληθυσμών γενικά των καπνικών περιφερειών.

4^η Περίοδος: Αρχίζει με την παρέλευση της οικονομικής κρίσης και κυρίως με την εμφάνιση της Γερμανίας ως μεγάλου αγοραστή των ελληνικών καπνών κατά το έτος 1932 και μετά. Έτσι ανέτειλε μια λαμπρή εποχή για τα καπνά μας και τους πληθυσμούς της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης.

5^η Περίοδος: Αρχίζει τον Απρίλιο του 1941 όταν οι περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης πλην μικρού τμήματος του Νομού Έβρου τίθενται υπό τη Βουλγαρική κατοχή. Οι σοδειές των καπνοπαραγωγών δημεύονται από τους κατακτητές. Με την εισβολή, η καπνική οικονομία εξαρθρώθηκε και 22 εκατομμύρια κιλά καπνών αρπάχτηκαν από τους Γερμανούς.

6^η Περίοδος: Αρχίζει από την απελευθέρωση της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης περί τα τέλη του 1944, ουσιαστικά όμως με την έναρξη της ανασυγκρότησης κατά το 1949. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από τη σκληρή και πάση θυσιών προσπάθεια που κατέβαλαν οι καπνοπαραγωγοί – με περιορισμένη αρωγή του κράτους – για την ανασυγκρότηση του καταστραφέντος κατά την κατοχή παραγωγικού τους εξοπλισμού και δυναμικού και για την σταθεροποίηση της καπνοπαραγωγής σε αρκετά υψηλά επίπεδα παρά τις χαμηλές τιμές και τις άλλες καπνικές διακυμάνσεις²².

Στις περιόδους αυτές μπορεί να προστεθεί άλλη μία που αποτέλεσε σταθμό στην ελληνική καπνοκαλλιέργεια. Πρόκειται για την περίοδο που αρχίζει από το 1981, οπότε η Ελλάδα υιοθετεί την **Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ)** και την πολιτική καπνού της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Η παρούσα εργασία όμως έχει ως επίκεντρο τις έξι πρώτες περιόδους και δεν θα σχολιάσει την τελευταία.

²¹ Ιω.Β.Ιωαννίδης, ό.π, σ. 40

²² Σοφ. Δοδόπουλος,ό.π.,σ.σ 35-36, Ιω.Β.Ιωαννίδης, ό.π, σ.σ 39-41

Στο κεφάλαιο αυτό θα συσχετίσουμε τα ιστορικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν το χρονικό διάστημα 1900 – 1950 με τον κλάδο καπνού. Θα εντοπίσουμε τις επιπτώσεις των ιστορικών εξελίξεων εκείνης της περιόδου σε μεγέθη όπως η παραγωγή, οι εξαγωγές καπνού αλλά και το ποσοστό που κατείχε η Ελλάδα στην παγκόσμια παραγωγή Ανατολικών καπνών. Όπως σημειώσαμε και στην αρχή του κεφαλαίου το χρονικό διάστημα 1900 – 1950 χωρίζεται σε έξι περιόδους, όπου ουσιαστικά σε κάθε μία αντιστοιχεί ένα μεγάλης ιστορικής σημασίας γεγονός με σημαντικό αντίκτυπο στον κλάδο καπνού.

Κατά την πρώτη περίοδο, με την λήξη των Βαλκανικών Πολέμων, γίνεται η ενσωμάτωση των εδαφών των Νέων Χωρών στην Ελλάδα, γεγονός πολύ σημαντικό για την ελληνική καπνοκαλλιέργεια, η οποία πήρε μια νέα ώθηση, αφού πλέον είχαν προσαρτηθεί τα πιο παραγωγικά εδάφη, με καπνό εξαιρετικής ποιότητας, ο οποίος εξαγόταν σε όλα τα σημεία της γης. Στην Μακεδονία ο καπνός καλλιεργούνταν σε μεγάλη κλίμακα και ήταν διεθνώς γνωστός πολύ πριν την προσάρτηση. Στις επιστολές του Γάλλου πρόξενου Μπωζούρ, με τίτλο: « Πίναξ του Εμπορίου της Ελλάδος», που εκδόθηκαν το έτος 1798 και αφορούσαν το χρονικό διάστημα 1787-1797, αναφέρεται ότι : « η Μακεδονία είναι εις όλον τον κόσμον , η χώρα η κατ' εξοχήν κατάλληλος δια την καπνοκαλλιέργειαν». Επίσης όσον αφορά την κατανάλωση του μακεδονικού καπνού δίνει τις εξής πληροφορίες: « Η Ευρωπαϊκή Τουρκία εξοδεύει 40.000 μπάλες. Η Αίγυπτος εξοδεύει 30.000 μπάλες. Η Βαυαρία εξοδεύει 10.000 μπάλες. Η Ιταλία 20.000 μπάλες. Η Ανατολική Γερμανία 10.000-12.000»²³.

Απόδειξη της σημασίας που είχε η προσάρτηση των Νέων Χωρών στην Ελλάδα, όσον αφορά τον κλάδο του καπνού, αποτελεί η μεγάλη συγκέντρωση καπνεμπόρων σε αυτές τις περιοχές αλλά και η συμβολή τους στην αύξηση των παραγόμενων ποσοτήτων καπνού²⁴.

Οι περιοχές της Α. Μακεδονίας και Θράκης ήταν αυτές που παρήγαγαν τον περισσότερο και ανώτερο ποιοτικά καπνό, είναι επομένως λογικό να παρατηρηθεί συγκέντρωση καπνοβιομηχανιών εκεί. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η Καβάλα έγινε το μεγαλύτερο εξαγωγικό κέντρο καπνού, αφού συνδυάζε όλα τα απαραίτητα χαρακτηριστικά : διέθετε η ίδια μεγάλη και ποιοτική παραγωγή καπνού, γειτνίαζε με

²³ Δημ. Ζωγράφος, *Ιστορία της Ελληνικής Γεωργίας*, Εκδ. Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα 1976, σ.σ.69-71

²⁴ Δημοσ. Σ. Στεφανίδης, *Ο Καπνός εις το πλαίσιον της οικονομικής μας ανασυγκροτήσεως*, Έκδοση του Οργανισμού Ανασυγκροτήσεως, Αθήνα 1947, σ.5

άλλες περιοχές που παρήγαγαν εξίσου καλό και σε μεγάλες ποσότητες καπνό, διαθέτει την κατάλληλη γεωγραφική θέση και ιδιομορφία. Στο λιμάνι της φορτώνονταν καράβια τα οποία μετέφεραν τον εκλεκτό καπνό στα πέρατα της γης, όπως στον Εύξεινο Πόντο, στην Κωνσταντινούπολη, στα Ρωσικά και Ρουμανικά λιμάνια, στη Μεσόγειο, στη Νότιο Γαλλία, στα Αραβικά Κράτη, στην Αγγλία, στην Ολλανδία, στη Γερμανία, στη Δανία, στις Η.Π.Α, στον Καναδά και στην Άπω Ανατολή. Το πότε ακριβώς έγινε η Καβάλα κέντρο εξαγωγής καπνού δεν είναι βέβαιο πάντως υπάρχουν

Εικόνα 11: Μεταφορά των καπνών στις φορτηγίδες. (Πηγή: Αρχείο Δημοτικού Μουσείου Καβάλας)

πληροφορίες ότι γινόντουσαν εξαγωγές και πριν το 1850 αλλά οι ποσότητες ήταν μικρότερες.

Αξίζει να σημειωθεί ότι υπήρχαν πολλοί εξαγωγείς καπνού στην Καβάλα πριν από το 1873, μερικοί από αυτούς είναι οι : Ν. Γ. Γρηγοριάδης, Ε. Γ Γρηγοριάδης, Ι. Ναλμπάντης, Π. Βάρδας, οι Αφοι Ν.Γ. και Σ. Τζιμούρτο υπό την επωνυμία « Τζιμούρτα», Χ. Ριγανέσης, Α. Σολού, Δ. Τόκος, Χ. Ιωάννου, Ν. Κακάνης, Ι. Κωνσταντινίδης, Π. Φώσκολος, Μ. Φώσκολος, Αφοι Φέσσα, Αφοι Ι.Ν. και Δ. Σωσίδη, και οι εξαγωγές τους κατευθύνονταν κυρίως προς τη Ρωσία, τη Ρουμανία, την Αγγλία, τη Γερμανία, την Αίγυπτο, την Αυστρία, την Κωνσταντινούπολη, την Ιταλία και αλλού.

Μετά το 1873, αυτοί που ασκούσαν καπνεμπόριο ήταν οι : Ισαακίδης και Φιλίππιδης (1876) και Αφοί Ροδοκανάκη προς Ρωσία, Β. Θεοφιλίδης – πολύ γνωστός υπό το όνομα Βαρόνος- και Σ. Θεοφιλίδης (1880) εξαγωγείς στη Ρωσία και τη Ρουμανία, Κολοκυθάς, Μ. Βάρδας και Δ. Γρηγοριάδης (1877) οι οποίοι εξήγαγαν στην Αγγλία, Ελ. Παπαηλίας (1878), Νατάν Ναχμίας και Χαίμ Μπενβενίστε (1885), Γ. Ιορδάνου, όλοι εξαγωγείς στην Αίγυπτο, Σ. Ανάργυρος του Σπετσιά (1892) στην Αμερική όπου είχε ιδρύσει εργοστάσιο σιγαρέτων, Λεβίδης (1892) στην Μάλτα, Αφοί Κυριαζή (1895) στην Αίγυπτο όπου είχαν ιδρύσει εργοστάσιο σιγαρέτων, ο

Μελαχροινός με αντιπρόσωπο του τον Α. Δημητρακόπουλο (1897) και ο Νέστωρ Τσανακλής εξαγωγείς επίσης στην Αίγυπτο όπου είχαν ιδρύσει εργοστάσιο σιγαρέτων, Αφοί Παυλίδη (1895) εξαγωγείς στην Αμερική, Δ. Αργυρόπουλος (1896) εξαγωγέας στην Αγγλία.

Κατά την διάρκεια των πρώτων χρόνων εξέλιξης και ακμής του καπνεμπορίου στην περιοχή, είχαν εγκατασταθεί καπνέμποροι και στη Ξάνθη. Οι σημαντικότεροι που είχαν εγκατασταθεί εκεί, μετά το 1870, ήταν οι:

Α. Χατζίδης, Α. και Π. Πορτοκάλογλου, Τρ. Τριανταφυλλίδης, Κ. Εμφιετζόγλου – έμπορος καπνών στη Σαμψούντα και στην Αμισό Πόντο το 1858 και ο οποίος εγκαταστάθηκε στην Ξάνθη το 1873-, Σ. Χεκίμογλου, Κ. Πετρίδης – εγκατεστημένος αρχικά στη Γενισαία και από το 1875 στη Ξάνθη-, Δ. Κουγιουμτζόγλου, Π. Κουγιουμτζόγλου, Αφοί Αλατζόγλου, Αφοί Π. Παντάκη, Π. Στάλιος, Λ. Στάλιος, Β. και Π. Μητσίνη, Π. Περβανάς, Αφοί Ζηρίνη, Δ.Π. Κουντόγλου, Υιοί Δεϊρμεντζόγλου, Α. Χρηστίδης, Θ. Ζαλάχας, Κ. Κοντόπουλος, Β. Μουράτης και Υιός και Α. Μπαλουκτζόγλου, οι οποίοι εξήγαγαν καπνά στη Ρωσία, στη Ρουμανία, στη Γερμανία, στην Αυστρία, στην Αμερική, στην Αγγλία, στη Σουηδία, στη Φιλανδία και σε άλλες χώρες²⁵. Πολλοί από αυτούς είχαν εμπορικούς οίκους καπνών στα παράλια της Μικράς Ασίας και του Πόντου.

Όλη αυτή η έντονη καπνεμπορική και καπνοβιομηχανική δραστηριότητα ήταν αποτέλεσμα των ικανοτήτων των προαναφερθέντων ανθρώπων, αυτοί χρησιμοποίησαν αποτελεσματικά το πρακτικό τους πνεύμα, τα γλωσσικά τους εφόδια, την ευφυΐα και την δημιουργικότητα τους και κατάφεραν να καθιερώσουν τον ελληνικό καπνό στην παγκόσμια αγορά. Μερικοί όμως από αυτούς δεν αρκέστηκαν απλώς στο εμπόριο καπνού και πειραματίστηκαν στην εξαγωγή έτοιμων σιγαρέτων ή ψιλοκομμένου καπνού συσκευασμένου σε πακέτα της μισής και πλέον οκάς. Οι πιο γνωστοί καπνέμποροι που ασχολήθηκαν και με αυτό το προϊόν ήταν οι Α. Κούζης και Λεβίδης, οποίοι κατασκεύαζαν σιγαρέτα στην Καβάλα και τα εξήγαγαν στην Ινδία και στη Μάλτα. Επίσης πολλοί από τους παραπάνω καπνοβιομήχανους δημιούργησαν εργοστάσια καπνού και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες και το γεγονός αυτό βοήθησε ακόμα περισσότερο στην εξάπλωση και τη καθιέρωση των ελληνικών καπνών στο εξωτερικό, και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα στο

²⁵ Τα στοιχεία αναφέρονται στη γαλλική έκδοση 'Επιθεώρηση των Ελληνικών καπνών', οργάνου το Γραφείου Προστασίας Καπνού, Γ' έτος Νο 9, 1934-36.

εσωτερικό της χώρας να επεκταθεί η καπνοκαλλιέργεια, ιδίως στην Α. Μακεδονία και Θράκη.

Με τις συνεχείς, λοιπόν, και ακούραστες προσπάθειες των πρώτων καπνεμπόρων – βιομηχάνων, από το 1850-1900, τα ελληνικά καπνά διείσδυσαν και απέκτησαν κύρος στις αγορές των ακόλουθων χωρών : Ρουμανία, Ρωσία, Ουγγαρία, Ολλανδία, Αγγλία, Αίγυπτος, Γερμανία, Φιλανδία, Ιταλία και Αμερική. Ο παρακάτω πίνακας μας αποκαλύπτει αφενός τις ποσότητες που εξήχθησαν από την χώρα εκείνη την περίοδο και αφετέρου ποιες ήταν οι χώρες εισαγωγείς.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1.1.α

εξαγωγής καπνού εξ Ελλάδος κατά χώρας
κατά την πεντηκονταετίαν 1859-1911.

Χώραι ἀποστολῆς	Ἔτη καὶ ποσὰ εἰς ὀκάδας						
	1859	1865	1876	1887	1892	1901	1911
Ἀγγλία	27.596	32.772	56.336	81.993	168.867	30.299	121.405
Αἴγυπτος ...	24.088	387.856	—	1.055.344	103	1.329.887	2.922.057
Ἀμερική ...	—	—	—	—	—	3.634	190.874
Αὐστρία ...	5.394	40.253	34.420	59.394	30.800	63.116	475.004
Ἀφρική ...	—	—	—	—	—	—	80.631
Βέλγιον	—	—	—	—	5.493	23.679	4.174
Γαλλία	43.282	5.721	211.369	82.017	857.692	98.799	70.580
Γερμανία ...	—	—	—	2.801	—	137.650	785.713
Ἑπτάνησος .	55.644	—	—	—	—	—	—
Ἡγεμονίαι .	37	23.454	—	—	—	—	—
Ἰταλία	—	11.699	—	7.589	17.271	5.670	82.530
Κίνα	—	—	—	—	—	—	780
Κρήτη	—	—	—	—	—	200.320	79.117
Κύπρος	—	—	—	—	—	105.536	98.568
Μελίτη	—	—	—	—	—	28.849	445.164
Ολλανδία ..	—	—	218.476	393.496	717.461	1.045.687	1.085.657
Ρουμανία ...	—	—	1.800	8.181	46.843	20.311	2.774
Ρωσία ...	70.252	2.590	104.793	21.718	81.084	5.370	4.006
Σάμος	—	—	—	—	—	120.199	26.556
Σαρδηνία ..	67.687	—	—	—	—	—	—
Τοσκάνη ...	845	—	—	—	—	—	—
Τουρκία ...	122.429	494.790	54.734	495.657	548.206	28.001	89.979
Τύνις	—	—	—	—	323	31.162	816
Λοιπαὶ χώραι	12.639	—	96.934	350.912	69.095	20.806	15.437
Σύνολον ὅκ.	429.391	999.045	778.862	2.559.102	2.043.288	3.304.975	6.584.822
* Ἀξίας δραχ.	649.452	1.392.502	682.755	2.977.905	2.174.048	4.100.827	17.698.731

(Πηγή: Αχ. Ι. Μάντζαρης, *Τα Καπνά μας*, σ.41)

Οι παρατιθέμενοι στον πίνακα αριθμοί δείχνουν πειστικότερα από οποιοδήποτε άλλο επιχείρημα αφενός την σταθερή και προϊούσα ανάπτυξη και βελτίωση της ελληνικής καπνοκαλλιέργειας και αφετέρου την επίμονη αλλά και επιτυχή

προσπάθεια του Ελληνικού καπνεμπορίου για την διάδοση και την αύξηση της κατανάλωσης των καπνών της χώρας στην παγκόσμια αγορά.

Κατά την πρώτη, λοιπόν, περίοδο η ελληνική παραγωγή καπνών αφορούσε τις ποικιλίες των Ανατολικών καπνών και καταλάμβανε μεγάλο ποσοστό της παγκόσμιας παραγωγής. Ενδεικτικά, η Ελλάδα το 1913 παρήγαγε το 24,1% των Ανατολικών καπνών, η Τουρκία το 66,3%, η Βουλγαρία το 6% και η Σερβία το 3,6%. Μία δεκαετία αργότερα, κατά την δεύτερη περίοδο, το 1923, η Ελλάδα παράγει το 38,6% της συνολικής παραγωγής Ανατολικών καπνών, ακολουθεί η Βουλγαρία με 31,1%, η Τουρκία με 17,9% και τέλος η Σερβία με 12,4% . Στον ακόλουθο πίνακα παρατίθενται οι παραχθείσες ποσότητες των παραπάνω τεσσάρων χωρών καθώς και το ποσοστό παραγωγής που πραγματοποιεί κάθε μια από αυτές την χρονιά 1913 (1^η περίοδος) και το διάστημα 1923 – 1927 (2^η περίοδος).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1.1.β

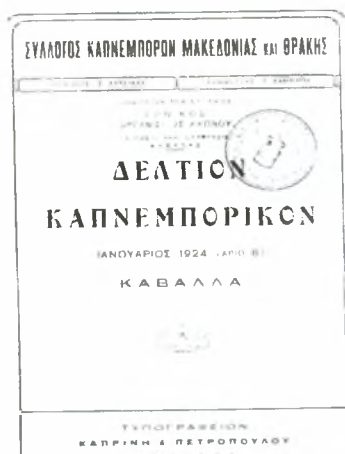
			Παραγωγή	Ποσοστόν επί %
1913	Τουρκία	Κιλά	55.000.000	66.3
	Έλλάς	»	20.000.000	24.1
	Βουλγαρία	»	5.000.000	6.—
	Σερβία	»	3.000.000	3.6
			83.000.000	100.—
1923	Τουρκία	Κιλά	26.000.000	17.9
	Έλλάς	»	56.000.000	38.6
	Βουλγαρία	»	45.000.000	31.1
	Σερβία	»	18.000.000	12.4
			145.000.000	100.—
1924	Τουρκία	Κιλά	52.000.000	28.4
	Έλλάς	»	50.000.000	27.3
	Βουλγαρία	»	48.000.000	26.2
	Σερβία	»	33.000.000	18.1
			183.000.000	100.—
1925	Τουρκία	Κιλά	54.000.000	31.9
	Έλλάς	»	65.000.000	38.6
	Βουλγαρία	»	39.000.000	23.1
	Σερβία	»	11.000.000	6.5
			169.000.000	100.—
1926	Τουρκία	Κιλά	45.000.000	32.1
	Έλλάς	»	55.000.000	39.3
	Βουλγαρία	»	27.000.000	19.3
	Σερβία	»	15.000.000	9.3
			142.000.000	100.—
1927	Τουρκία	Κιλά	55.500.000	39.6
	Έλλάς	»	62.000.000	44.3
	Βουλγαρία	»	16.000.000	11.4
	Σερβία	»	6.500.000	4.7
			140.000.000	100.—

(Πηγή: Αχ. Ι. Μάντζαρης, *Τα Καπνά μας*, σ.32)

Από τα παραπάνω στοιχεία διαφαίνεται ότι ο κλάδος καπνού στην Ελλάδα κατόρθωσε να αντεπεξέλθει στην πρώτη μεγάλη δοκιμασία, την Μικρασιατική Καταστροφή. Κράτησε σταθερά υψηλή την παραγωγή καπνού και απορρόφησε σχετικά ομαλά το νέο εργατικό δυναμικό των προσφύγων. Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονίσουμε, ότι ο κλάδος καπνού ήταν η καλύτερη διέξοδος εκείνη την περίοδο για τους πρόσφυγες καθώς τους έδωσε την δυνατότητα να ορθοποδήσουν και να ενταχθούν ομαλά στο νέο περιβάλλον²⁶.

Δεν πρέπει όμως να παραλείψουμε το γεγονός ότι όλη αυτή η επιτυχία των ελληνικών καπνών στο εξωτερικό είχε και ένα αντίστροφο αποτέλεσμα. Πολλοί έμποροι του εξωτερικού θέλησαν να πάρουν μερίδιο από την πολλά υποσχόμενη πίτα του ελληνικού καπνού και έσπευσαν να εγκατασταθούν και να αρχίσουν τις δραστηριότητές τους στο καπνικά κέντρα της χώρας. Και έτσι, ειδικά μετά την απελευθέρωση της Βορείου Ελλάδας, οι ξένες, κυρίως οι αμερικανικές, εταιρίες κατάφεραν να υποσκελίσουν τους πρώτους Έλληνες καπνοβιομήχανους, οι οποίοι είχαν αναδείξει τον ελληνικό καπνό. Παραθέτουμε το άρθρο του γραμματέα του Συλλόγου Καπνεμπόρων Μακεδονίας Θράκης με τίτλο «Ανασκόπηση του καπνεμπορίου Ανατολικής Μακεδονίας», που δημοσιεύθηκε στο καπνεμπορικό δελτίο το Δεκέμβριο του 1924, και περιγράφει χαρακτηριστικά το πώς είχε μεταβληθεί η κατάσταση εις βάρος των Ελλήνων καπνεμπόρων:

Εικόνα 12: Καπνεμπορικό Δελτίο (Πηγή: Αρχείο Δημοτικού Μουσείου Καβάλας)

« Το εξαγωγικό καπνεμπόριο Αν. Μακεδονίας-Θράκης ευρίσκεται σχεδόν εις χείρας αλλοδαπών, εις τινες δε περιπτώσεις αλλοδαπών, στις εταιρείες των οποίων μετέχουν ή απασχολούνται, εις υπευθύνους θέσεις και Έλληνες.

Εν Ανατολική Μακεδονία δρουν περί τους 60 εμπόρους, εξ ων οι 15 Ανώνυμοι Εταιρείαι ήτοι 5 Αμερικανικά, 2 Γαλλικά, 3 Ολλανδικά, 1 Ελβετική, 1 Ιταλική και 1 Βελγική. Αυταί σχεδόν διεξάγουν το 80% του καπνεμπορίου της Ανατολικής Μακεδονίας. Εκ των λοιπών εμπόρων αξιολογότεροι είναι Υιοί Πιαλόγλου, Κ. Πετρίδη, Κ. Εμφιετζόγλου, Γρ.Ν Γρηγοριάδη και τινες

άλλοι.

²⁶, Αχ. Ι. Μάντζαρης,ό.π, σ. 32

Εκ των 5 Αμερικανικών η Γκλεν Ταμπάκο, η Γκέρη Ταμπάκο και η Αμέρικαν Ταμπάκο αντιπροσωπεύουν απ' ευθείας την Αμερικανική κατανάλωση οι δε άλλες είναι κυρίως εμπορικές επιχειρήσεις.

Εκτός των ανωτέρω, επισκέπτονται την αγορά της Καβάλας και πολλοί, μεγάλοι και μικροί έμποροι του εξωτερικού.

Στο σημείο αυτό, θέλουμε να προσθέσουμε ότι είναι λυπηρό να βλέπει κανείς τους Έλληνες καπνεμπόρους, ιδίως εκείνους οίτινες δεν ηθέλησαν να προσαρμοσθώσι προς την εξέλιξη και τις απαιτήσεις του εμπορίου, να εξαφανίζονται οσημέραι υπό την πίεση των δυσκόλων συνθηκών άτινας δι' αυτούς εδημιούργησε η μεταπολεμική περίοδος (Α' Παγκοσμίου Πολέμου) και η δράση του μεγάλου κεφαλαίου».

Προκύπτει, λοιπόν, από το παραπάνω άρθρο ότι η θέση των καπνεμπόρων ήταν πολύ άσχημη, για να μπορέσουν να διεκδικήσουν λύσεις για τα προβλήματα που τους απασχολούσαν άρχισαν ήδη από το 1917 να ιδρύουν Καπνεργατικούς Συλλόγους και τον Οκτώβριο του 1924, κατά την διάρκεια του Πανελλήνιου Συνεδρίου, προχώρησαν στην ίδρυση της Καπνεμπορικής Ομοσπονδίας Ελλάδος. Χάρη στην πίεση που ασκούσαν αυτές οι οργανώσεις κατάφεραν να βελτιώσουν τη θέση τους και να προφυλάξουν τα συμφέροντά τους, όπως με την περίπτωση του Νόμου 2869/1922 όπου τελικά κατάφεραν μέσα σε λίγα χρόνια να αλλάξει ο Νόμος με νομοθετικό διάταγμα που τους έδινε μεγαλύτερα περιθώρια κέρδους²⁷.

Όμως αυτή δεν ήταν η μοναδική κρίση που αντιμετώπισε ο κλάδος, η επόμενη ήταν το Κραχ του χρηματιστηρίου της Ν. Υόρκης (1929), του οποίου οι οικονομικές

Εικόνα 13: Επεξεργασία καπνού – τόγκα (Πηγή: Αρχείο Δημοτικού Μουσείου Καβάλας)

συνέπειες εξαπλώθηκαν σε όλες τις χώρες και η Ελλάδα ήταν μία από αυτές. Φυσικό ήταν να συμπαρασύρει αυτή η οικονομική «χιονοστιβάδα» και την καπνοβιομηχανία, η οποία ήταν σε άμεση εξάρτηση από τις άλλες χώρες που κατέρρευσαν. Έτσι εκδηλώθηκε οξύτατη καπνική κρίση και ικανός αριθμός καπνεμπόρων εκμηδενίστηκε οικονομικά, για τα χαμηλότερα

²⁷ Ιω.Β.Ιωαννίδης, ό.π, σ.σ 33-34.

οικονομικά στρώματα (καπνοπαραγωγοί, καπνεργάτες) ούτε λόγος, η κατάσταση τους ήταν τραγική.

Η φοβερή αυτή κατάσταση διήρκησε 3 χρόνια και όσοι καπνέμποροι-καπνοβιομήχανοι είχαν μείνει, για να μπορέσουν να κρατήσουν «ζωντανές» τις επιχειρήσεις τους έπρεπε να ελαττώσουν το κόστος επεξεργασίας καπνού. Στην προσπάθεια αυτή εγκατέλειψαν την επιμελημένη επεξεργασία καπνού εφαρμόζοντας το σύστημα της τόγκας. Το γεγονός αυτό, όμως, είχε δυσάρεστες συνέπειες στα εισοδήματα των καπνεργατών, διότι στα καπνομάγαζα δούλευαν τώρα περισσότερες γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες επειδή οι μισθοί τους ήταν πολύ μικρότεροι (διαφορά ημερομισθίου ανδρών-γυναικών 71,14-28,34=42,80δρχ) με συνέπεια οι οικογένειες να μη μπορούν να επιβιώσουν. Για να μπορέσει με κάποιο τρόπο η κυβέρνηση να προφυλάξει τα εισοδήματα των καπνεργατών προχώρησε στην ψήφιση του Νόμου 5817/7-10/1933 «Περί απασχολήσεως αρρένων καπνεργατών εν τη επεξεργασία τόγκας», που αναφέρει ότι απαγορεύεται η χρησιμοποίηση αρρένων καπνεργατών κατά ποσοστό μικρότερο των 50% του όλου αριθμού ασχολούμενου εργατικού δυναμικού, το δε ημερομίσθιο στην Αν. Μακεδονία και Θράκη δεν δύναται να είναι κατώτερο των 65 δρχ. για τους άνδρες και 35 δρχ. για τις γυναίκες, ενώ για την λοιπή χώρα θα είναι 60δρχ. για τους άνδρες και 30δρχ. για τις γυναίκες²⁸.

Αυτή όμως δεν ήταν η τελευταία κρίση που πέρασε η καπνοβιομηχανία. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και ο Εμφύλιος Σπαραγμός που ακολούθησε ήταν αίτια ακόμα μιας καπνικής κρίσης. Οι καπνοπαραγωγοί βγήκαν κατεστραμμένοι από τον πόλεμο, ιδίως αυτοί της Β. Ελλάδος, αφού οι σοδειές τους είχαν δημευθεί από τους κατακτητές, αξίζει να σημειωθεί ότι μόλις πάτησαν το πόδι τους κατάσχεσαν 22 εκατομμύρια κιλά καπνού²⁹. Άλλες πηγές της εποχής εκείνης αναφέρουν ότι, σύμφωνα με πληροφορίες του Αυτόνομου οργανισμού καπνού, πριν από την Ιταλική επιδρομή του Οκτωβρίου 1940, υπήρχαν στην Ελλάδα μεγάλα αποθέματα καπνών, ανερχόμενα σε 125.000.000 χιλιόγραμμα, εκ των οποίων τα 75.000.000χιλ. δεσμεύθηκαν και περιήλθαν στα χέρια των Γερμανών αντί γελοίου τιμήματος σε πληθωρικές δραχμές. Τα 53.000.000χιλ. από αυτά ανήκαν σε παραγωγούς και τα 22.000.000χιλ. σε καπνέμπορους³⁰. Πρέπει να συμπληρώσουμε ότι στους κατακτητές περιήλθε μέρος των σοδειών των ετών 1941, 1942 και 1943. Επίσης, όσον αφορά τις

²⁸ Ιω.Β.Ιωαννίδης, ό.π, σ. σ 103-107, Αντώνης Λιάκος, ό.π. σ.σ 418-439

²⁹ Ιω.Β.Ιωαννίδης, ό.π, σ. 139

³⁰ Δημοσ. Σ. Στεφανίδης, ό.π. σ. 14

κατακτημένες περιοχές της Αν. Μακεδονίας και Θράκης από τους Βούλγαρους, η παραγωγή καπνού την τριετία 1941-43 ήταν περίπου 37.000.000χιλ. το μεγαλύτερο μέρος αυτής της ποσότητας κατέληξε στα χέρια των κατακτητών, εκτός από 8.500.000χιλ. τα οποία δεν πρόλαβαν να πάρουν μαζί τους, όταν έφυγαν εσπευσμένως τον Οκτώβριο 1944 από αυτές τις ελληνικές επαρχίες. Επίσης, θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι μετά την απελευθέρωση οι ελληνικές καπνοβιομηχανίες δεν αποζημιώθηκαν και δεν ενισχύθηκαν κατά οποιονδήποτε τρόπο από το ελληνικό κράτος. Είναι μάλιστα ο μοναδικός ελληνικός βιομηχανικός κλάδος, ο οποίος δεν ενισχύθηκε με κεφάλαια της αμερικανικής βοήθειας και φυσικά δε βαρύνεται με κανένα ποσό από τις γνωστές «παγωμένες πιστώσεις» του σχεδίου Μάρσαλ³¹.

Την περίοδο 1949-1953, όταν η χώρα ήταν ήδη απελευθερωμένη από τους ξένους κατακτητές όχι όμως και από τα πάθη της, η ασταθής της οικονομική κατάσταση, που επικρατούσε, είχε καταστρεπτικές συνέπειες στην καπνική οικονομία. Την περίοδο αυτή οι αγορές, η συγκέντρωση και η μεταφορά του πολύτιμου προϊόντος γινόταν με φάλαγγες, η δραχμή συνεχώς υποτιμούταν, η κατάσταση ήταν πολύ ευμετάβλητη και σε όλα αυτά προστίθεται και ο υποσκελισμός των ανατολικών καπνών από τα αμερικάνικά στο Δυτικό Μπλοκ. Στη Δ. Γερμανία μέσω των στρατευμάτων κατοχής το αμερικάνικο σιγαρέτο Blend Βιρτζίνια παίρνει τη θέση του ανατολικού σιγαρέτου και αυτό συντελεί αποφασιστικά στην εκτόπιση των ελληνικών καπνών. Στη συνέχεια μέσω του σχεδίου Μάρσαλ τα αμερικανικά καπνά Βιρτζίνια καθίστανται οριστικά η βασική πρώτη ύλη που χρησιμοποιούν οι γερμανικές σιγαρετοβιομηχανίες. Έτσι, λοιπόν, ο τύπος σιγαρέτου που κυριαρχεί από εδώ και πέρα στη διεθνή αγορά είναι το Blend Βιρτζίνια. Όμως, για να επιτύχουν καλύτερη ποιότητα χαρμανιού τόσο η Γερμανία όσο και οι Η.Π.Α εισάγουν μεγάλες ποσότητες ελληνικών καπνών, κυρίως της ποικιλίας Καμπά Κουλάκ, της οποίας η τιμή μεταπολεμικά διαμορφώνεται σε ικανοποιητικά επίπεδα³².

Ενώ εξακολουθούν να παραμένουν σε υψηλά επίπεδα οι εξαγωγές ελληνικών καπνών στην Αν. Ευρώπη (Ανατολικό Μπλοκ). Όσα αναφέρθηκαν παραπάνω τα παρατηρούμε και στον παρακάτω πίνακα.

³¹ Στην Ελλάδα η εφαρμογή του Μάρσαλ ξεκίνησε τον Απρίλιο του 1947 και σκοπός ήταν να παραχωρήσει χρηματική βοήθεια στα ευρωπαϊκά κράτη για την ανοικοδόμηση τους, με απώτερο σκοπό να διασφαλιστεί η ειρήνη, η ασφάλεια και η σταθερότητα στη «Γηραιά Ήπειρο». Ταυτόχρονα, η επίτευξη του παραπάνω στόχου αποτελούσε κάποιο είδος εγγύησης ότι το μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης θα παρέμενε μακριά από την κομμουνιστική επιρροή, οφείλοντας ευγνωμοσύνη στην Αμερική.

³² Ιω.Β.Ιωαννίδης, ό.π, σ.σ 143-148

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1.1.γ

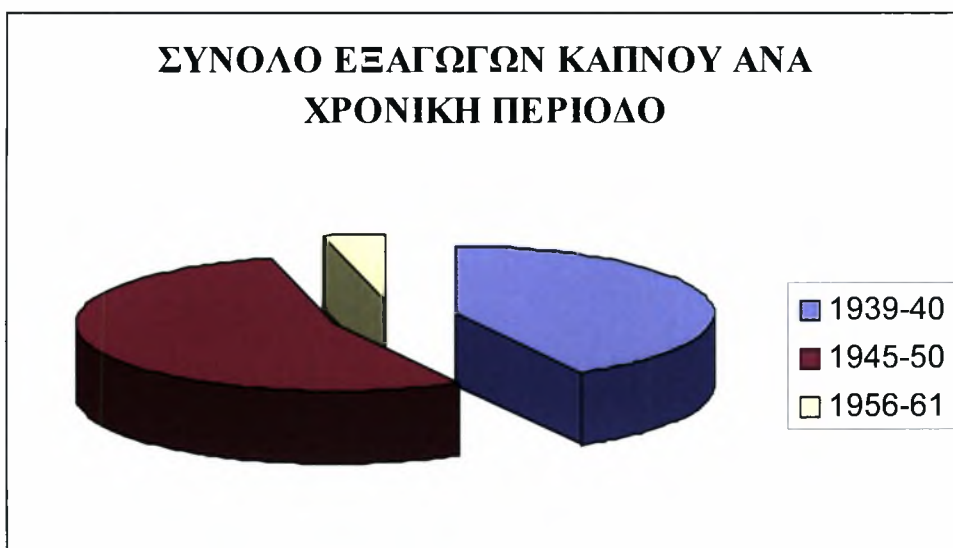
εξαγωγές ελληνικών καπνών
χώρες προορισμού της περιόδου 1945 - 1989
έναντι του έτους 1939 - 1940

Βόρειος Αμερική			Ευρωπαϊκή Κοιν.		Ανατολ. Ευρώπη		Λοιπές Χώρες	
Εξαγωγικά Στη	Ποσότης τόνοι	Μ. Τιμή κιλό	Ποσότης τόνοι	Μ. Τιμή κιλό	Ποσότης τόνοι	Μ. Τιμή κιλό	Ποσότης τόνοι	Μ. Τιμή κιλό
1939 - 40	8.951	1,019	31.208	0,632	558.000	0,861	8.378	0,574
1945 - 50	5.663	2,222	6.018	1,500	768.300	2,159	6.170	1,771
1956 - 61	12.855	1,663	29.292	1,185	9.082	1,291	6.221	1,036
1961 - 66	15.152	1,968	28.994	1,444	12.652	1,656	5.887	1,671
1966 - 71	12.067	1,737	32.798	1,372	14.140	1,518	7.555	1,577
1971 - 76	8.418	2,418	21.770	2,084	13.946	2,201	8.854	2,355
1976 - 81	9.366	3,501	18.792	3,143	20.073	3,085	7.351	3,307
1981 - 82	16.533	3,762	17.417	3,247	22.970	2,852	9.910	3,749
1983	12.460	3,155	19.160	2,528	21.850	1,886	8.238	2,947
1984	15.665	3,213	19.999	2,445	35.432	1,297	9.852	2,889
1985	11.389	2,819	20.893	2,029	26.272	1,355	30.918	1,476
1986	21.854	3,627	32.518	2,549	30.670	0,604	25.481	2,382
1987	15.381	4,084	59.317	3,473	11.346	1,333	26.420	2,633
1988	13.646	3,488	55.874	3,188	3.756	2,001	41.101	1,783
1989	9.552	2,126	46.496	3,106	5.752	1,217	30.403	1,206

(Πηγή: Ιω.Β.Ιωαννίδης, *Το καπνικό στην Καβάλα*, σ. 219)

Σχήμα 1 Προορισμοί εξαγωγών καπνού για την περίοδο 1939-1961

Σχήμα 2 Σύνολο εξαγωγών καπνού ανά χρονική περίοδο

Από τα παραπάνω διαγράμματα παρατηρούμε ότι ο κυριότερος προορισμός του ελληνικού καπνού την χρονική περίοδο 1939-1961 ήταν η Αν. Ευρώπη, ενώ ο μεγαλύτερος όγκος των εξαγωγών πραγματοποιήθηκε την δεκαετία του '40.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3.1 Η καπνική πολιτική της Ελλάδας την περίοδο 1900-1950

Είναι κατανοητό πλέον ποια ήταν η συμβολή του καπνού στην ελληνική οικονομία και κοινωνία. Σε αυτό το κεφάλαιο, αφού έχουμε ήδη αναλύσει τα ιστορικά γεγονότα που επηρέασαν τον κλάδο του καπνού και παρουσιάσαμε τα σχετικά μεγέθη (παραγωγή και εξαγωγές), θα επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον μας στην καπνική πολιτική που ακολουθήθηκε την περίοδο 1900 – 1950.

Το κράτος εκείνη την περίοδο είχε αντιληφθεί την θέση που είχε καταλάβει ο καπνός στην οικονομική ζωή της χώρας και επομένως τον περιέλαβε στο κύκλο του ιδιαίτερου του ενδιαφέροντος. Τα κυριότερα νομοθετικά και διοικητικά μέτρα ελήφθησαν στο διάστημα μεταξύ των δυο παγκοσμίων πολέμων και αφορούσαν ειδικότερα το καπνεμπόριο, την καπνοβιομηχανία, τη ρύθμιση των σχέσεων καπνεμπόρων και καπνεργατών και την καπνοπαραγωγή. Με τα μέτρα που αφορούσαν το καπνεμπόριο, το κράτος επεδίωξε κυρίως την οικονομική του ενίσχυση, την καθοδήγηση και προστασία του στην προσπάθεια να διατηρήσει τις αγορές κατανάλωσης των ελληνικών καπνών και ενδεχομένως στην εύρεση νέων. Τα μέτρα που σχετίζονταν με την καπνοβιομηχανία αναφέρονταν στη ρύθμιση διαφόρων φορολογικών ζητημάτων. Με την επέμβαση στις σχέσεις των καπνεμπόρων και καπνεργατών η πολιτεία επεδίωξε να εξασφαλίσει στους τελευταίους ικανοποιητική αμοιβή της εργασίας, υγιεινές συνθήκες εργασίας και προστασία κατά των επαγγελματικών κινδύνων και ιδίως κατά της ανεργίας. Φυσικά το κράτος δεν θα είχε επέμβει σε αυτά τα ζητήματα αν δε το ζητούσε επιτακτικά το καπνεργατικό κίνημα. Τέλος, τα μέτρα που αφορούσαν την καπνοπαραγωγή επέβαλλαν την μείωση της παραγωγής καπνού και την αύξηση της ποιότητας, η οποία θα εξασφάλιζε υψηλότερη τιμή για το προϊόν.

Σε αυτό το σημείο παραθέτουμε μια σύντομη επισκόπηση των σπουδαιότερων και χαρακτηριστικότερων μέτρων που ελήφθησαν.

Α) Η ΙΔΡΥΣΗ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΚΑΠΝΙΚΩΝ ΙΔΡΥΜΑΤΩΝ

Γραφεία προστασίας καπνού – ΕΟΚ

Τα γραφεία προστασίας καπνού δημιουργήθηκαν με το ΝΔ 31 Οκτ. 1925 στις πόλεις Καβάλα, Θεσσαλονίκη, Βόλο και αργότερα στο Αγρίνιο, δηλαδή στα σπουδαιότερα καπνικά κέντρα. Αργότερα με το ΝΔ 1053/1942 τα γραφεία αυτά μετατράπηκαν σε Αυτόνομο Οργανισμό Ελληνικού Καπνού (ΑΟΕΚ), ο οποίος με το ΝΔ 3758/14 – 18 Σεπτ. 1957 μετονομάστηκε σε Εθνικό Οργανισμό Καπνού (ΕΟΚ), όπου μέχρι και σήμερα διατηρεί αυτό το όνομα.

Οι ιδρυτικοί σκοποί και στόχοι αυτού του οργανισμού ήταν:

- Η εξασφάλιση ενός ελάχιστου εισοδήματος στον παραγωγό.
- Η συμπίεση του κόστους παραγωγής και η καλυτέρευση των συνθηκών εργασίας των ασχολουμένων με τον καπνό.
- Η διατήρηση της ποιότητας του καπνού σε υψηλά επίπεδα με σκοπό την αύξηση της ανταγωνιστικότητας και των εξαγωγών του καπνού.

Επιβάλλεται να τονιστεί ότι η συμβολή αυτού του οργανισμού μέχρι το 1981 ήταν ανεκτίμητη :

- Με την παρέμβαση στις αγορές καπνών.
- Με την επεξεργασία καπνών που ο ίδιος αγόραζε και στη συνέχεια τα πουλούσε με πλειοδοτικούς διαγωνισμούς για λογαριασμό του Δημοσίου.
- Με κατάλληλες εισηγήσεις προς τα αρμόδια Υπουργεία για την επιβαλλόμενη καπνική πολιτική.
- Με την παρακολούθηση όλης της παραγωγικής και της πρώτης εμπορικής επεξεργασίας του καπνού.
- Με την παρακολούθηση και τον έλεγχο όλων των καπνικών θεμάτων.
- Με την μελέτη των γεωργοοικονομικών προβλημάτων του καπνού και με τη διαφήμιση του ελληνικού καπνού σε διεθνείς εκθέσεις.

Μετά το 1981 ο ΕΟΚ λειτούργησε πέραν των άλλων και ως φορέας ελέγχου της Κοινότητας στην καταβολή των κοινοτικών επιδοτήσεων των εξαγωγικών επιστροφών.

Τέλος, με την αλλαγή του καθεστώτος σύμφωνα με τον κανονισμό της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Ένωσης 2075/92 ο ΕΟΚ είναι υπεύθυνος για την κατανομή των ποσοστώσεων στους παραγωγούς, την καταβολή της πριμοδότησης σ' αυτούς, την

καταβολή του 10% της πριμοδότησης στις ομάδες παραγωγών, τον έλεγχο της υπογραφής και καταχώρησης των συμβάσεων καλλιέργειας καπνού και τον έλεγχο κατά την είσοδο των καπνών στα κέντρα επεξεργασίας.

Καπνολογικό Ινστιτούτο

Ιδρύθηκε το 1923 αλλά άρχισε να λειτουργεί το 1930. σκοπός του Ινστιτούτου είναι η διαπίστωση των προβλημάτων της παραγωγής καπνού και της επεξεργασίας του. Επίσης ασχολείται με τη μελέτη των τεχνολογικών χαρακτήρων του καπνού και των καπνιστικών προϊόντων καθώς και με τη μελέτη της χημικής σύνθεσης του καπνού και του νέφους του, δηλαδή τη περιεκτικότητα πίσσας και νικοτίνης. Ακόμη ασχολείται με την ομοιογένεια των καλλιεργούμενων ελληνικών ποικιλιών, με την παραγωγή πιστοποιημένου και ελεγμένου σπόρου, με τη βελτίωση των τεχνικών προδιαγραφών των ποικιλιών προς τα επιδοτούμενα διεθνή πρότυπα, με τη βελτίωση των μεθόδων καλλιέργειας, παραγωγής, αποξήρανσης και υγιεινής αποθήκευσης των χωρικών καπνών, με την αποτελεσματικότερη καταπολέμηση των εχθρών και ασθενειών του καπνού και τέλος με την μελέτη της σύνθεσης των εδαφών και της κατάλληλης λίπανσης των καλλιεργούμενων με καπνό. Το Ινστιτούτο έδρευε στη Δράμα και διαθέτε έξι καπνικούς σταθμούς Έρευνας στην Ξάνθη, τη Θεσσαλονίκη, την Κοζάνη, την Καρδίτσα, την Κατερίνη και το Αγρίνιο³³.

Τέλος, δύο πολύ σημαντικά μέτρα που δεν θα πρέπει να παραλείψουμε είναι το νομοσχέδιο «Περί ιδρύσεως ελληνικού καπνικού οργανισμού» και το «Ταμείο ασφάλισης καπνεργατών». Το νομοσχέδιο αυτό, το οποίο είχε συνδυασθεί με την ιδέα της μονοπώλησης της εσωτερικής κατανάλωσης καπνού, δεν ψηφίσθηκε εξαιτίας, όπως ελέχθη, της μεγάλης αντίδρασης των ενδιαφερόμενων καπνοβιομηχάνων. Όσον αφορά το «Ταμείο ασφάλισης καπνεργατών», συστάθηκε με έδρα τη Θεσσαλονίκη και με σκοπό την ασφάλιση των καπνεργατών κατά της ασθενείας, του γήρατος και της ανεργίας.

³³ Σοφ. Δοδόπουλος,ό.π.,σ.σ 55-57, Ευθ. Δημαρά – Δημ. Σκούρας, « Η καλλιέργεια του καπνού στην Ελλάδα», Όμβρος, Αθήνα, 1997, σ.σ 97-103, Δημοσ. Σ. Στεφανίδης, ό.π. σ.σ 8-9 .

B) ΜΕΤΡΑ ΡΥΘΜΙΣΕΩΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΑΠΝΟΥ

Μια άλλη σειρά κρατικών μέτρων αφορά τη ρύθμιση της παραγωγής και της προσφοράς του ελληνικού καπνού. Ήδη από το 1928 είχε αρχίσει σημαντική δυσχέρεια ικανοποιητικής διάθεσης των ελληνικών καπνών στις ξένες αγορές λόγω αύξησης της παραγωγής, βαριάς εγγείου φορολογίας, εμπορικής επεξεργασίας και οξέος συναγωνισμού των βουλγαρικών και τουρκικών καπνών. Η δυσχέρεια διάθεσης των ελληνικών καπνών εντάθηκε το 1929 με την έκρηξη της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και τη γενική πτώση των τιμών, παρόλο που η σοδειά εκείνου του έτους ήταν πολύ μεγάλη. Η καπνική κρίση έφτασε στο οξύτερο σημείο της τα έτη 1930 – 1932, αφού είχαν εξαντληθεί τα περιθώρια για τους καπνοπαραγωγούς και τους καπνέμπορους καθώς η οικονομική τους αντοχή κάμπτονταν μέρα με τη μέρα.

i. Η απαγόρευση της καπνοκαλλιέργειας σε ακατάλληλα εδάφη.

Απέναντι σε αυτή τη δύσκολη κατάσταση, που προαναφέραμε, το ελληνικό κράτος δεν έμεινε απαθές. Αλλά, πρώτον έσπευσε να συγκροτήσει μεγάλη κοινοβουλευτική επιτροπή με σκοπό τη μελέτη του καπνικού ζητήματος και η οποία, αφού εργάστηκε επί μακρόν και αφού συνέλεξε διάφορα στοιχεία, υπέβαλε το 1930 μια ενδιαφέρουσα έκθεση. Τόσο από την έκθεση αυτή, όσο και από τις έρευνες της ειδικής επιτροπής, η οποία ανέλαβε τότε να μελετήσει τις συνθήκες κατανάλωσης του ελληνικού καπνού στην αλλοδαπή, συνήχθη ότι η δυσχέρεια εκποίησης των ελληνικών καπνών σε ικανοποιητικές τιμές οφείλεται σε ένα μεγάλο βαθμό στην αύξηση της ποσότητας, αλλά και στη χειροτέρευση της ποιότητας εξαιτίας της καλλιέργειας του καπνού σε ακατάλληλα εδάφη. Για να εξαλειφθεί αυτό το μειονέκτημα, το οποίο προκαλούσε εξακολουθητική πτώση των τιμών, εξεδόθησαν μετά το 1930 πολυάριθμοι νόμοι, οι οποίοι απαγόρευαν την καλλιέργεια των καπνών σε βαλτώδη και υπέρμετρα υγρά εδάφη³⁴, τα οποία ήταν κατάλληλα μεν για την παραγωγή μεγάλης ποσότητας, όχι όμως και εκλεκτής ή απλώς καλής ποιότητας. Επειδή μάλιστα αυτό το σύστημα θεωρήθηκε ανεπαρκές

³⁴ Οι νόμοι 5010/1921 και 4660/1930 απαγόρευαν την καλλιέργεια του καπνού σε υγροβιότοπους και έλη, όπου η παραγωγικότητα είναι πολύ υψηλή και η ποιότητα πολύ χαμηλή. Το μέτρο αυτό αποσκοπούσε στην προστασία της διεθνούς εμπορίας καπνού.

για τον περιορισμό της καπνοπαραγωγής, θεσπίσθηκε και χονδρική απαγόρευση της καπνοκαλλιέργειας σε ολόκληρες περιφέρειες της Παλαιάς κυρίως Ελλάδας³⁵, όπου στο παρελθόν δεν παραγόταν καπνός από συστηματικούς καπνοπαραγωγούς. Έτσι, οι έλληνες καπνοπαραγωγοί ήταν αντιμέτωποι με μια διττή απαγόρευση της καπνοκαλλιέργειας, όπου η μια αποβλέπει κατά βάση στη βελτίωση της ποιότητας και η άλλη στο περιορισμό της παραγόμενης ποσότητας, ώστε να ανταποκρίνεται η παραγωγή στην παγκόσμια ζήτηση. Οι περιορισμοί αυτοί της καπνοκαλλιέργειας συνεχίσθηκαν μέχρι το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και προς τις δυο κατευθύνσεις, αν και όχι με την ίδια ένταση. Οι σχετικές νομοθετικές διατάξεις εφαρμόζονταν από τα διοικητικά όργανα με αυστηρότητα, ενίοτε με πολύ αυστηρότητα, όποτε παρατηρούταν υπερπαραγωγή και δημιουργία μεγάλων αποθεμάτων καπνού, που προκαλούσαν μοιραία την κάμψη των τιμών. Αντιθέτως, όποτε απορροφούνταν τα αποθέματα και αυξανόταν η έξωθεν ζήτηση των ελληνικών καπνών, οι αρμόδιες υπηρεσίες φαίνονταν διατεθειμένες να κάνουν τα στραβά μάτια στην επέκταση της καπνοκαλλιέργειας. Με αυτόν τον τρόπο καθίσταντο τα μέτρα αυτά όσο το δυνατόν λιγότερο επώδυνα³⁶.

ii. Η καταστροφή χαλασμένων καπνών

Στον περιορισμό της προσφοράς ελληνικών καπνών συνέβαλαν και δύο μεταβατικού χαρακτήρα μέτρα, εκ των οποίων το πρώτο απέβλεπε στην εξαγορά από το κράτος των χαλασμένων καπνών των καπνοπαραγωγών με σκοπό την καταστροφή³⁷, το δε δεύτερο στην εξαγορά εμπορεύσιμων καπνών για επεξεργασία και πώληση. Το πρώτο μέτρο επιβάρυνε το κράτος με λίγες μόνο δεκάδες εκατομμυρίων δραχμών. Το δεύτερο έλαβε με την πάροδο του χρόνου μεγάλες διαστάσεις, κατέληξε παραδόξως σε κέρδη όχι βέβαια συνεπεία της εμπορικής δεξιοτεχνίας του κράτους, αλλά κατόπιν της αύξησης των τιμών του καπνού μετά την εξασθένιση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης.

³⁵ Ο νόμος 5112/1931 απαγόρευσε την καλλιέργεια του καπνού σε ορισμένους νομούς της Ελλάδας, για να ελέγχεται η ποσότητα της παραγωγής.

³⁶ Δημοσ. Σ. Στεφανίδης, ό.π. σ.11, Ευθ. Δημαρά – Δημ. Σκούρας, ό.π. σ. 57

³⁷ Ο νόμος 5166/1931 απαγόρευσε τη συγκέντρωση ορισμένων φύλλων καπνού και εισήγαγε ένα σύστημα αγοράς του από την πολιτεία και καταστροφής της παραγωγής χαμηλής ποιότητας. Οι νόμοι 5010/1921 και 4660/1930 απαγόρευαν την καλλιέργεια του καπνού σε υγροβιότοπους και έλη, όπου η παραγωγικότητα είναι πολύ υψηλή και η ποιότητα πολύ χαμηλή. Το μέτρο αυτό αποσκοπούσε στην προστασία της διεθνούς εμπορίας καπνού.

Γ) ΜΕΤΡΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΠΝΟΥ ΚΑΙ ΜΕΙΩΣΗΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ

Μια τρίτη σειρά μέτρων προστασίας του καπνού είχε αρχίσει λίγο πριν την έκρηξη του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου. Πρόκειται κυρίως για μέτρα που αφορούσαν τη βελτίωση της καπνοκαλλιέργειας, την ελάττωση των δαπανών της παραγωγής καπνού, την ανάλογα με τις περιστάσεις αύξησης του εισοδήματος των καπνοπαραγωγών με τη δημιουργία επικουρικών προσόδων. Σ' αυτά ανήκουν π.χ. η κρατική συστάσει παραχώρηση εκ μέρους της Αγροτικής Τράπεζας στους καπνοπαραγωγούς μεσομακροπρόθεσμων δανείων για την προμήθεια καπνόπανων την κατασκευή τελειοποιημένων αποξηραντηρίων καπνού, υδατοδεξαμενών, υδραγωγείων και εν γένει υδρευτικών εγκαταστάσεων, αναγκαίων για τα σπόρεια και τους καπναγρούς, επίσης διάφορα μέτρα εξασφάλιζαν την καλή χωρική συσκευασία των καπνών, διευκόλυναν την χορήγηση σπόρων και γεωργικών φαρμάκων. Τέλος, άλλα μέτρα εξασφάλιζαν στους καπνοπαραγωγούς καπνόσπορο σε ικανοποιητική τιμή.

Δ) ΛΟΙΠΑ ΜΕΤΡΑ ΚΑΠΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Τα μέτρα προστασίας των καπνοπαραγωγών δεν εξαντλούνται σε αυτά που εκτέθηκαν παραπάνω. Την τάξη αυτή ενίσχυσαν τα υδραυλικά έργα της Αν. Μακεδονίας, η μείωση της βαριάς εγγείου φορολογίας επί του καπνού και η μερική απόσβεση των αγροτικών χρεών που έλαβε χώρα το 1937.

Το ελληνικό κράτος είχε προβεί και στις αναγκαίες ενέργειες για τη συνεννόηση με την Τουρκία και τη Βουλγαρία για το ζήτημα της παραγωγής και της προσφοράς στην παγκόσμια αγορά ανατολικών καπνών. Η βουλγαρική όμως αντίδραση ματαίωσε τελικά τη συμφωνία³⁸.

Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση των πολιτικών που ακολουθήθηκαν μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, θα πρέπει να σημειώσουμε και δύο άλλες κατηγορίες νόμων, που αντλήσαμε από άλλη πηγή, και είναι οι εξής: α) ο νόμος 1520/1939, ο οποίος απαγόρευσε την αλλαγή ποικιλιών καπνού σε αυτές τις κοινότητες που χαρακτηρίστηκαν «καπνοπαραγωγές κοινότητες» και β) οι νόμοι 523/1937, 706/1937

³⁸ Δημοσ. Σ. Στεφανίδης, ό.π σ.σ 11-12, Αχ. Ι. Μάντζαρης, *Γεωργική παραγωγή και καπνική πολιτική*, Εκδ. Νικολάου Τσιρόγλου, Αθήνα 1939, σ.σ 14 -59

και 1575/1939, οι οποίοι όρισαν την έννοια του καπνοπαραγωγού και επέβαλαν ορισμένους περιορισμούς για την παραγόμενη ποσότητα και την καλλιεργούμενη έκταση³⁹.

Η περίοδος μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο χαρακτηρίζεται από μια αλλαγή της προτίμησης του καταναλωτή σε τσιγάρα με αμερικανικό χαρμάνι, λόγω των εφοδίων κατά τη διάρκεια του πολέμου. Από την άλλη, η ελληνική παραγωγή καπνού μειώθηκε στη διάρκεια του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου και χάθηκαν οι παραδοσιακές αγορές για τις ελληνικές εξαγωγικές εταιρείες καπνού. Η ζήτηση για ανατολικό καπνό μειώθηκε και τα αποθέματα καπνού αυξήθηκαν. Το 1947 η πολιτεία εισήγαγε το πρώτο σχέδιο επιδοτήσεων για τη βελτίωση της ποιότητας και την αύξηση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής βιομηχανίας καπνού, αλλά το σύστημα το σύστημα της ποιοτικής ταξινόμησης δε συνέβαλε ουσιαστικά στην ποιοτική βελτίωση. Το συγκεκριμένο σύστημα άλλαξε το 1952 και η επιδότηση ήταν ένα ποσοστό επί της τιμής που διέφερε μεταξύ των καπνοπαραγωγικών περιοχών. Αυτό το σύστημα ευνοούσε περιοχές που παρήγαγαν καπνό υψηλής ποιότητας⁴⁰. Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι το μεγαλύτερο μέρος της καπνικής πολιτικής έλαβε χώρα την περίοδο πριν το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, οπότε και σε αυτή την περίοδο θα επικεντρώσουμε την κριτική μας.

---

³⁹Ευθ. Δημαρά – Δημ. Σκούρας, ό.π. σ. 58

⁴⁰Ιω.Β.Ιωαννίδης, ό.π, σ.σ 143-148, Ευθ. Δημαρά – Δημ. Σκούρας, ό.π. σ. 58

3.2 Καπνική πολιτική - Κριτικές και Συμπεράσματα

Αν μελετήσει κάποιος επισταμένα την καπνική πολιτική που ακολουθήθηκε, ιδίως μέχρι πριν την έναρξη του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, από την ελληνική πολιτεία θα διαπιστώσει ότι αυτή πόρρω απείχε από του να εμφανίζεται ολοκληρωμένη και εναρμονισμένη. Θα διαπιστώσει ότι δεν πρόκειται για πολιτική, αλλά για μέτρα τα οποία ελήφθησαν σποραδικά και εν σπουδή, τα οποία επιβλήθηκαν σε περιπτώσεις αδήριτου ανάγκης για να αντιμετωπιστεί κάποια θλιβερή πραγματική κατάσταση. Αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στο γεγονός ότι σύμφωνα με τη νομοθεσία ήταν για τα καπνικά ζητήματα αρμόδια πολλά υπουργεία, όπως της Γεωργίας, της Εθνικής οικονομίας, των Οικονομικών, των Εξωτερικών, της Εργασίας και άλλων. Έλειπε συνεπώς η ενιαία κατεύθυνση, η ενιαία διοίκηση του σημαντικότερου μετά τα σιτηρά ελληνικού προϊόντος. Έλειπε ο συντονισμός των καπνικών μέτρων. Για να εξουδετερωθεί το πρόβλημα της έλλειψης συντονισμού, το κράτος μερίμνησε να συστήσει την «Ανώτατη επιτροπή προστασίας ελληνικού καπνού», δεν είδαμε όμως τους καρπούς της δράσης της, καθώς μετά από λίγο ξέσπασε ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος και η ξένη στρατιωτική κατοχή την έθεσε στο περιθώριο της δημόσιας ζωής. Άσχετα όμως από αυτό, τα μέτρα που ελήφθησαν και εφαρμόστηκαν για την προστασία του καπνού, κρινόμενα αυτά καθ' εαυτά, υπήρξαν κατά το μάλλον ή ήττον μέτρια, μέτριοι δε υπήρξαν και οι καρποί τους. Συγκεκριμένα, τα Γραφεία προστασίας ελληνικού καπνού, αντί να ενισχυθούν για να επιτελέσουν το πολυσχιδές έργο τους, υποχρεώθηκαν κατόπιν επανειλημμένων περικοπών των πόρων τους να καρκινοβατούν και τελικά να περιέλθουν σε μια ημιμαρασμώδη κατάσταση. Επίσης, για να αρχίσει να λειτουργεί κανονικά το Καπνολογικό Ινστιτούτο Δράμας χρειάστηκε να περάσει σχεδόν μια δεκαετία, μολονότι αναγνωριζόταν από όλες τις πλευρές η αναγκαιότητα του. Το Ταμείο ασφαλίσεως καπνεργατών δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί στον προορισμό του, όχι λόγω έλλειψης οικονομικών μέσων, αλλά συνεπεία κακής διοικήσης, την οποία παρόλα αυτά ανέχθηκε για αρκετά χρόνια το προϊστάμενο υπουργείο. Η κατά βάση ορθή απαγόρευση της καλλιέργειας των σε ακατάλληλα εδάφη δεν έτυχε πάντοτε καλής εφαρμογής, η δε καθολική απαγόρευση της καπνοκαλλιέργειας σε ευρύτετες περιοχές εμβάλλει σε πολλούς προβληματισμούς, τους οποίους αναφέραμε προηγουμένως. Τα μέτρα κρατικής

συγκέντρωσης καπνών θα έπρεπε να θεωρηθούν τουλάχιστον ως επικίνδυνα και αυτό όχι μόνο γιατί θα μπορούσαν να εξανεμίσουν τεράστια ποσά δημοσίου χρήματος, αλλά και γιατί συμβάλλουν στη δημιουργία της εντύπωσης, ότι το κράτος οφείλει πάντοτε να αναδέχεται μέρος των ζημιών των καλλιεργητών, χωρίς να συμμετέχει αναλόγως και στα κέρδη τους, χωρίς έστω να μπορεί να τους εξαναγκάσει σε αποταμίευση κατά τα έτη της ευφορίας και των υψηλών τιμών. Τέλος, επιβλήθηκε ορθώς η επιμελημένη χωρική συσκευασία των καπνών, χωρίς όμως να εξασφαλισθεί

Εικόνα 14: Μεσίτες του καπνού εξετάζουν το δείγμα. (Πηγή: Αρχείο Β. Ματεντζίδη)

για τους παραγωγούς το αντάλλαγμα της επιπρόσθετης εργασίας τους.

Θα πρέπει επίσης να αναφέρουμε και κάποια άλλα μειονεκτικά σημεία των προπολεμικών καπνικών συνθηκών, για τα οποία αν και δεν βαρύνεται εξ ολοκλήρου το κράτος, δεν είναι

πάντως τελείως ανεύθυνο. Ένα εξ αυτών είναι ότι «επετράπη» στην Γερμανία να καταλάβει εξέχουσα θέση μεταξύ των καταναλωτριών ελληνικών καπνών χωρών κατά βαθμό ρυθμιστικό της καπναγοράς μας και τυραννικό ολόκληρης της οικονομικής μας ζωής. Ένα άλλο είναι ότι δεν καταφέραμε να αποφύγουμε τον παραμερισμό του ελληνικού καπνεμπορίου από τη διοχέτευση των ελληνικών καπνών σε ξένες καταναλώτριες χώρες, ενώ θα έπρεπε να βρίσκεται σε ελληνικά χέρια το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου των ανατολικών καπνών, όπως άλλωστε συνέβαινε τα προηγούμενα χρόνια, πιο συγκεκριμένα το 19^ο αιώνα. Ένα τρίτο σημείο αναφέρεται στη βουλιμία πολλών καπνεμπόρων, οι οποίοι επιζητούσαν να εξουδετερώσουν τον περιορισμό της δράσης τους αφαιμάσσοντας τους καπνοπαραγωγούς. Εκτός από την ασκούμενη πίεση με τις τιμές, σπάνια παρέδιδαν στους παραγωγούς αντίγραφα των συντασσομένων συμφωνητικών αγοροπωλησιών καπνών ή δεν ανέφεραν σε αυτό το μέρος κάτι για την προθεσμία παραλαβής των

αγορασθέντων καπνών ή δεν τα παραλάμβαναν εμπρόθεσμα, αναγκάζοντας έτσι τους παραγωγούς να πληρώνουν τους τόκους των δανείων τους και να επιβαρύνονται με τις ζημίες σε περίπτωση που είχε αλλοιωθεί το προϊόν⁴¹.

---

⁴¹ Δημοσ. Σ. Στεφανίδης, ό.π σ.σ 12-15, Ν. Β. Πάτρας, *Καπνική Οικονομία και Καπνική Πολιτική*, Θεσσαλονίκη 1954, σ.σ 159-188

3.3 Συμπεράσματα

Στο τέρμα αυτής της εργασίας, μπορεί να λεχθεί πως ο κλάδος καπνού υπήρξε αναμφισβήτητα ένας από τους πιο ζωντανούς κλάδους της Ελληνικής Οικονομίας. Αποτέλεσε ενθαρρυντικό στήριγμα του Κράτους στις δυσμενείς εξελίξεις που αντιμετώπισε την περίοδο αυτή, εκτονώνοντας κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα, όπως αυτό της επιβίωσης του προσφυγικού πληθυσμού της Μικρασιατικής Καταστροφής, της ανάκαμψης της οικονομίας από την Κρίση του '29, αλλά και από την καταστροφή που υπέστη εξαιτίας των δύο Παγκοσμίων Πολέμων, που διαφορετικά θα έφερναν την Ελλάδα σε δυσχερέστερη θέση.

Επίσης, είναι άξιο προσοχής πως η συνδικαλιστική δράση των καπνεργατών απέφερε τέτοια αποτελέσματα που καμία άλλη δεν είχε δοκιμάσει. Κατάφεραν στις 11 Ιουλίου του 1925 με το νομοθετικό διάταγμα «Περί επεξεργασίας καπνού και ασφαλίσεως καπνεργατών» να ιδρυθεί ένας ασφαλιστικός οργανισμός το Τ.Α.Κ που ήταν ο πρόδρομος του Ι.Κ.Α.

Τέλος, μπορούμε να πούμε χωρίς να είναι υπερβολή πως ο κλάδος καπνού είχε τις μεγαλύτερες εξαγωγές την περίοδο αυτή σε σχέση με κάθε άλλο κλάδο. Αναγνωρίζεται ότι στην περίπτωση που είχε ακολουθηθεί μια στρατηγική αποτελεσματικότερης εκμετάλλευσης τα οφέλη που θα προέκυπταν θα ήταν πολύ μεγαλύτερα και πιο σταθερά.

Το μέλλον το κλάδου καπνού διαγράφεται σκοτεινό καθώς οι παγκόσμιες εξελίξεις δεν είναι θετικές για την περαιτέρω ανάπτυξη του, αφού το αντικαπνιστικό ρεύμα ολοένα και δυναμώνει.

Βιβλιογραφία

Βυζίκας Θ. Γιάννης, *Χρονικό των Εργατικών Αγώνων*, Έκδ. Δημοτικού Μουσείου Καβάλας με τη Συμμετοχή της ΓΣΕΕ, Καβάλα 1994

Δημαρά Ευθυμία – Σκούρας Δημήτρης, *Η καλλιέργεια του καπνού στην Ελλάδα*, Όμβρος, Αθήνα 1997

Δημητριάδης Ρ., *Ο Καπνός*, Έκδοση του Συλλόγου προς διάδοση χρήσιμων βιβλίων, Αθήνα 1904

Δοδόπουλος Σοφοκλής, *Καπνός και Κάπνισμα*, Σταμούλης, Αθήνα 2004

Ζωγράφος Δημήτρης, *Ιστορία Ελληνικής Γεωργίας*, Εκδ. Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα 1976

Ιλαντζής Βασίλειος, *Η Συνεταιριστική Καπνοβιομηχανία Ελλάδος, ΣΕΚΑΠ Α.Ε.*, Αθήνα 1987

Ιωαννίδης Β. Ιωάννης, *Το καπνικό στην Καβάλα*, Έκδ. Ιστορικού Αρχείου Δημοτικού Μουσείου Καβάλας, Καβάλα 1998

Λιάκος Αντώνης, *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του μεσοπολέμου*, Εκδ. Ιδρύματος Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1993

Μάντζαρης Ι. Αχιλλέας, *Γεωργική παραγωγή και καπνική πολιτική*, Εκδ. Νικολάου Τιπέρογλου, Αθήνα 1939

Μάντζαρης Ι. Αχιλλέας, *Τα καπνά μας*, Πυρσός, Αθήνα 1928

Σκούρας Δημήτρης (επιμέλεια), *Ο καπνός στην Ελληνική Οικονομία*, Gutenberg, Αθήνα 2001

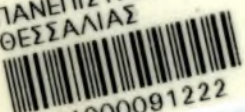
Στεφανίδης Σ. Δημοσθένης, *Ο Καπνός εις το πλαίσιον της οικονομικής μας ανασυγκροτήσεως*, Έκδοση του Οργανισμού Ανασυγκροτήσεως, Αθήνα 1947

Πάτρας Β. Ν., *Καπνική Οικονομία και Καπνική Πολιτική*, Θεσσαλονίκη 1954

Γιούργος Κωστής (επιμέλεια), «Ο καπνός», *Καθημερινή – Επτά Ημέρες* 10/07/2005

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000091222